

VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKEINOT

Lapin Yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Prosessioikeus
Pro Gradu
Joel Eriksson
0309387
2018

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vapauteen kohdistuvat pakkokeinot

Tekijä: Eriksson, Joel

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Prosessioikeus

Työn laji: Tutkielma_x_Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: 66

Vuosi: 2018

Tiivistelmä:

Suomessa on säädetty viisi vapauteen kohdistuvaa pakkokeinoja, jotka ovat kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen ja matkustuskielto. Vuoden 2019 alusta lähtien tähän listaan lisätään tutkinta-aresti ja tehostettu matkustuskielto.

Opinnäytetyössä käsitellään näitä edellä mainittuja pakkokeinoja ja niiden käytön yleisiä ja erityisiä edellytyksiä. Erityisten edellytysten osalta käsitellään erikseen paonvaaraa, jälkienpeittämisvaaraa ja rikosten jatkamisvaaraa. Tämän lisäksi perehdytään pakkokeinojen käytön periaatteisiin ja todennäköisyysporrastukseen. Kutakin vapauteen kohdistuvaa pakkokeinoa käsitellään erikseen.

Tietoperustana opinnäytetyössä on käytetty ensisijaisesti voimassa olevaa pakkokeinolakia ja esitutkintalakia sekä näiden lakien hallituksen esityksiä. Muita keskeisiä lähteitä on ollut alaan liittyvä oikeuskirjallisuus sekä oikeustapaukset. Tutkimusmenetelmänä on käytetty oikeusdogmaattista eli lainopillista menetelmää.

Johtopäätöksissä käsitellään tutkielman tutkimuskysymystä, ”millä perusteella valtio voi puuttua yksityisen henkilön vapauteen?” Tutkielma on rajattu siten, että asiaa käsitellään vain vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen osalta.

Avainsanat: Pakkokeino, vapauteen kohdistuvat pakkokeinot, rikosprosessioikeus, kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen, matkustuskielto

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYSLUETTELO

SISÄLLYSLUETTELO	III
LÄHDELUETTELO	V
Kirjallisuuslähteet	V
Virallislähteet	VI
Oikeuskäytäntö	VI
LYHENTEET	VIII
1. JOHDANTO	1
2. Pakkokeinojen yleiset säännökset ja periaatteet	4
2.1. Yleiset säännökset	4
2.2. Periaatteet	5
2.2.1. Suhteellisuusperiaate.....	6
2.2.2. Vähimmän haitan periaate.....	7
2.2.3. Hienotunteisuusperiaate.....	8
2.2.4. Kohtuuttoman pidättämisen ja vangitsemisen kielto.....	8
3. VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKKEINOT	10
3.1. Yleistä	10
3.2. Vapaudenriiston edellytykset	11
3.3. Todennäköisyysporrastus	11
3.3.1. On syytä epäillä.....	12
3.3.2. On todennäköistä ja todennäköisin syin epäilty.....	13
3.3.3. Erittäin pätevin perustein voidaan olettaa.....	14
3.4. Kiinniottaminen	14
3.4.1. Yleinen kiinniotto-oikeus.....	17
3.5. Nouto	18
3.5.1. Nouto esitutkintaan.....	19
3.5.2. Nouto tuomioistuimeen.....	21
3.6. Pidättäminen	24
3.6.1. Yleiset edellytykset.....	26
3.6.2. Erityiset edellytykset.....	28
3.6.2. Pidättämiseen oikeutetut virkamiehet.....	33
3.6.3. Menettely pidättämisessä.....	34
3.6.3. Pidättämisen kesto.....	35
3.7. Vangitseminen	36

3.7.1. Yleistä	36
3.7.2. Vangitsemisen edellytykset	36
3.7.4. Vangitsemisvaatimus.....	41
3.7.5. Asian tuomioistuinkäsittely.....	42
3.7.6. Päätös vangitsemisasiassa	45
3.7.6. Muutoksenhaku	46
3.8. Matkustuskielto.....	48
3.8.1. Yleistä	48
3.8.2. Edellytykset	49
3.8.3. Matkustuskiellon voimassaolo.....	51
3.8.4. Päätös matkustuskiellosta	51
3.8.5. Päätävä elin ja käsittely.....	55
3.8.6. Poikkeuslupa, muuttaminen ja kumoaminen	56
3.8.7. Muutoksenhaku	57
3.9. Tulevaisuuden näkymiä.....	58
3.9.1. Yleistä	58
3.9.2. Tehostettu matkustuskielto.....	58
3.9.3. Tutkinta-aresti	60
4. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	64

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuuslähteet

Eriksson, Joel: notaaritutkielma: Vangitsemispäätöksen perusteleminen pakkokeinoasiassa, Lapin yliopisto Rovaniemi 2017

Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2006

Fredman, Markku: Rikosasianajajan käsikirja, Talentum Helsinki 2013

Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas, Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeus, Alma Talent Helsinki 2017

Frände, Dan: Finsk straffprocessrätt, Edita, Helsingfors 2009

Halijoki, Juha: Vangitsemisoikeudenkäynti ja fair trial, Defensor Legis 1/2002, Suomen Asianajajaliitto, Helsinki 2002

Halijoki, Juha: Rikosprosessuaalinen vapaudenriisto erityisesti pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä silmällä pitäen, Defensor Legis 2/2001

Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot, Talentum Helsinki 2014

Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu: Poliisilaki, Alma Talent Oy Helsinki 2012

Helminen, Klaus – Lehtola, Kari - Virolainen, Jyrki: Uusi esitutkintalainsäädäntö, Suomen lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1988

Launiala, Mika: Välttämättömyys, optimointi ja minimointi – vähimmän haitan periaate uudessa esitutkintalaissa (805/2011) Edilex 2012/34, 2012

Launiala, Mika: Oikeus 2/2010 lehden artikkeli Esitutkinnan funktiot ja eriytetty funktioajattelu, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry & Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen yhdistys 2010

Rovaniemen laatuhanke – Oikeudenkäynti rikosasioissa – käsittelijän opas, Oulu 2013

Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet, Talentum Helsinki 2011

Virallislähteet

Pakkokeinolaki 22.7.2011/806

Pakkokeinolaki (kumottu) 30.4.1987/450

Esitutkintalaki 22.7.2011/805

Esitutkintalaki (kumottu) 30.4.1987/449

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Euroopan ihmisoikeussopimus 20.5.1999/63, SopS 85-86/1998, Finlex

Hallituksen esitys eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi, HE 252/2016 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi, HE 222/2010 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi, HE 14/1985 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi pakkokeinolain muuttamisesta HE 181/1994 vp

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

Poliisihallitus: Vapautensa menettäneen oikeudet ja velvollisuudet, 2020/2013/5490 2014

Ruotsin rättegångsbalk 1942:740

Rikos- ja pakkokeinotilasto 2016, Tilastokeskus

Poliisihallitus: Vapautensa menettäneen oikeuden ja velvollisuudet 2020/2013/5490, 2014

Oikeuskäytäntö

Eduskunnan oikeusasiamies dnro 3220/4/05

EIT Toth-tapaus, tuomio 12.12.1991

EIT van der Tang-tapaus, tuomio 13.7.1995

EIT Debboub-tapaus, tuomio 9.11.1999

EIT:1996 Scott v. Espanja

EIT:2008 Tase v. Romania

KKO 2003:128

Itä-Suomen HO tuomio 17/151092

LYHENTEET

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 19/1990
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki 22.7.2011/805
HE	Hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
PKL	Pakkokeinolaki 22.7.2011/806
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
PoL	Poliisilaki 842/2011
PSL	Laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta 841/2006

1. JOHDANTO

Pro Gradu tutkielmani aiheena on vapauteen kohdistuvat pakkokeinot. Termillä rikosprosessuaaliset pakkokeinot tarkoitetaan sellaisia viranomaisen käytössä olevia toimenpiteitä, joilla puututaan yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Niiden tarkoituksena on varmistaa rikosprosessin esteetön kulku ja aineellisesti oikean lopputuloksen saavuttaminen. Vapauteen kohdistuvat pakkokeinot ovat näistä ankarimpia pakkokeinoja oikeusvaltiossa ja niiden käyttöä koskevat perusteet on säädelty varsin tiukasti.

Vapauteen kohdistuvissa pakkokeinoissa henkilöltä riistetään vapaus ennen lainvoimaista tuomiota. Keskeisen ihmisoikeuksiin kuuluvan periaatteen mukaan jokaista on kuitenkin pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen käytössä epäillyn syyllisyyttä ja näyttöä on kuitenkin arvioitava ennen rikosasian pääkäsittelyä. Tätä varten on kehitetty todennäköisyysporrastus näyttökysymyksiä varten. Lähtökohtaisesti pakkokeinojen käyttö edellyttää, että henkilöä voidaan ”todennäköisin syin” epäillä rikoksesta tai hänen syyllistymistään rikokseen on ”syytä epäillä”. Pakkokeinojen käytössä ei kuitenkaan tule puuttua pääkäsittelyyn puuttuvaan lopulliseen näytön arviointiin, vaan arviointi suoritetaan vain pakkokeinon käyttöä varten.

Vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja on oikeusjärjestelmässämme viisi ja ne ovat nouto, kiinniottaminen, pidättäminen, vangitseminen ja matkustuskielto. Lisäksi vuoden 2019 alusta voimaan tulee tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti. Pakkokeinojen säännökset on pyritty muotoilemaan siten, että niiden käyttö on mahdollista kaikissa prosessin eri vaiheissa tietyin edellytyksin. Vapauteen kohdistuvat pakkokeinojen säätelyssä on pyritty suojaamaan epäillyn oikeusturvaa esimerkiksi ehdottomilla määrärajoilla ja

muutoksenhakumahdollisuuksilla. Vaikka pakkokeinot on säädelty tiukasti, ei perusasioiden oppiminen ole kovin vaikeaa. Asiat on kuitenkin pystyttävä aina soveltamaan tapauskohtaisesti kuhunkin asiaan ja harkinnassa on otettava huomioon eri näkökulmia ja periaatteita. Tärkeimpinä periaatteina kohtuullisuus ja suhteellisuus.

Aiheen valintaan vaikutti merkittävästi pitkään jatkunut kiinnostukseni rikos- ja prosessioikeuteen. Lisäksi työssäni näen paljon vapauteen kohdistuvia pakkokeinotapauksia ja aihe vaikutti mielenkiintoiselta

Tutkielmassani haen vastausta tutkimuskysymykseen, millä perusteilla valtio voi puuttua yksityisen henkilön vapauteen. Tutkimuskysymys on rajattu koskemaan vain vapauteen kohdistuvia pakkokeinoja. Tutkimuksen tarkoituksena oli myös opiskella kyseistä aihetta tarkemmin sekä perehtyä uusiin tuleviin pakkokeinoihin jo etukäteen.

Tutkimusmenetelmänä käytän oikeusdogmaattista eli lainopillista menetelmää. Oikeusdogmaattisen menetelmän tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeuden sisältö tietyissä oikeusongelmissa. Kirjoituksessa pyrin selostamaan asiat lähtökohtaisesti lain näkökulmasta teoreettisesti, mutta painopiste lienee hiukan rikoksesta epäillyn puolella. Keskeisimpiä lähteitä tutkielmassani ovat pakkokeinolaki (22.7.2011/806), esitutkintalaki (22.7.2011/805) sekä edellä mainittujen lakien hallituksen esitykset HE 14/1985 vp ja HE 222/2010 vp Kirjallisuuslähteiden osalta Esitutkinta ja pakkokeinot, 2014 teos on luultavasti tutkielmani merkittävin tietolähde, mutta asiaa on käsitelty myös muun oikeuskirjallisuuden ja artikkeleiden valossa sekä tapausten avulla. Osan teoriasta ja käytännöistä olen oppinut itse työskentelemällä ja kerron niistä joitakin esimerkkejä.

Tutkielmani rakenne etenee loogisesti pakkokeinojen yleisistä säädöksistä ja periaatteista vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen yksityiskohtaiseen käsittelyyn. Tutkielman loppupuolella tutustutaan hiukan myöhemmin voimaan tulevaan uuteen pakkokeinolainsäädäntöön.

Seuraavissa kappaleissa käsitellään pakkokeinojen periaatteita ja edellytyksiä, todennäköisyysporrastusta, noutoa, kiinniottamista, pidättämistä, vangitsemista ja matkustuskieltoa. Lopuksi esittelen omat loppupohdintani aiheesta ja tutkielman kirjoittamisesta.

2. Pakkokeinojen yleiset säännökset ja periaatteet

2.1. Yleiset säännökset

Henkilön vapauteen kohdistuvat pakkokeinot ovat oikeusvaltiossa ankarimpia pakkokeinoja, joita valtio voi henkilöön kohdistaa. Jokaisen oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen on turvattu Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 85-86/1998) 5 artiklassa ja kyseisessä artiklassa on lueteltu perusteet, joiden nojalla henkilön vapauteen voidaan puuttua. EIS 5 artiklan 3 ja 4 kappaleiden mukaan jokaisella myös oikeus saada vangitsemistaan koskeva asia tuomioistuimen käsiteltäväksi ja vaatia vapauttamista, jos toimenpide on lain vastainen. Rikosprosessuaalista vangitsemista koskee erityisesti 5 artiklan 1 kappaleen c kohdan määräykset. Koska vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen on säännelty Euroopan ihmisoikeussopimuksessa, noudattelee muiden Euroopan unionin maiden pakkokeinolainsäädäntö samaa linjaa Suomen lainsäädännön kanssa. Ruotsin rättegångsbalk (1942:740) määräykset koskien pidättämistä, vangitsemista ja matkustuskieltoa ovat hyvin samankaltaiset Suomen pakkokeinolain kanssa¹

Kansallisessa lainsäädännössä edellä mainitun lainkohdan säännökset on sijoitettu Suomen perustuslain (1999/731) 7 §:ään, joka turvaa henkilön oikeuden elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perustuslain mukaan *”Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.”* Suomen lainsäädännössä vapaudenriiston edellytykset on kirjattu tarkemmin pakkokeinolakiin 2011/806.²³

Rikoksesta epäilty voidaan pidättää, määrätä vangittavaksi tai määrätä matkustuskieltoon pakkokeinolain säätämässä tapauksissa. Jos

¹ Ruotsin rättegångsbalk 1942:740

² Halijoki 2002 s.21

³ (Eriksson, 2017) s. 2

henkilön epäillään todennäköisin syin syyllistyneen rikokseen, voi pidättämiseen oikeutettu virkamies pidättää hänet ja vaatia vangittavaksi tuomioistuimessa PKL 2:5 §:n säädetyin edellytyksin. Nämä edellytykset muodostuvat yleisistä ja erityisistä edellytyksistä. Yleisten edellytysten mukaan täytyy todennäköisin syin epäillä, että on tehty rikos, ja että pidätetty ja/tai vangittavaksi vaadittu henkilö on syyllistynyt tuohon rikokseen.

Erityiset edellytykset puolestaan koostuvat rikoksesta säädetyistä rangaistuksen pituudesta, sekä erilaisista vaaroista, kuten paonvaarasta, jälkienpeittämisvaarasta ja rikosten jatkamisvaarasta. Muita edellytyksiä vangitsemiselle on olemassa, jos vangituksi esitetty henkilö on tuntematon tai hän kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan tai antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon tai jos hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen käytössä on näiden edellytysten lisäksi otettava huomioon suhteellisuusperiaate (PKL 1:2 §), vähimmän haitan periaate (PKL 1:3 §) ja hienotunteisuusperiaate (PKL 1:4 §). Seuraavissa kappaleissa kutakin näistä periaatteista ja edellytyksistä vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen käytössä käsitellään hieman tarkemmin.⁴

2.2. Periaatteet

Pakkokeinojen käytössä tärkeimmät periaatteet on kirjattu pakkokeinolain alkuun. Näitä ovat suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate sekä hiukan myöhemmin tulevat kohtuuttoman pidättämisen ja vangitsemisen kiellot.

⁴ (Eriksson, 2017) s. 3

2.2.1. Suhteellisuusperiaate

Pakkokeinolaki 1 luku 2 § Suhteellisuusperiaate

Pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat

Suhteellisuusperiaatteen mukaan pakkokeinolain mukaisia pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaus ja muut asiaan vaikuttavat seikat. Tämän perustelun löytää hyvin usein tuomioistuinten vangitsemispäätöksistä täsmälleen saman sisältöisenä. Lainsäätäjä on jättänyt suhteellisuusperiaatteen sisällön auki tuomioistuimen tulkintaa varten päättämällä pykälän ”ja muut asiaan vaikuttavat seikat”, jolloin tuomioistuin voi arvioida kutakin juttua tilannekohtaisesti.⁵

Nimensä mukaisesti pakkokeinojen käytössä toimenpiteet on suhteutettava kyseessä olevaan rikokseen, sen törkeyteen ja asioiden selvittämistarpeeseen. Pakkokeinojen käytössä tämä on otettu huomioon sitomalla pakkokeinot rikoksen rangaistusasteikkoihin.⁶ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että pidättämistä, vangitsemista tai matkustuskieltoa ei tulisi käyttää silloin, kun tutkittavana olevasta rikoksesta seuraisi todennäköisesti vain sakkorangaistus.⁷ Suhteellisuusperiaatteen mukaan pakkokeinojen käytössä täytyy ottaa huomioon myös henkilön henkilökohtaiset olosuhteet, kuten ikä (alhainen tai korkea), terveys, raskaus, perhe ja muut vastaavat seikat.

⁵ (Eriksson, 2017) s. 4

⁶ (Frände & Helenius, Prosessioikeus, 2017) s. 874

⁷ (Helminen, Klaus - Fredman, Markku - Kanerva, Janne - Tolvanen, Matti - Viitanen, Marko, 2014) s. 99

2.2.2. Vähimmän haitan periaate

Pakkokeinolaki 1 luku 3 § Vähimmän haitan periaate

Pakkokeinon käytöllä ei kenenkään oikeuksiin saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi.

Pakkokeinon käytöllä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa.

Vähimmän haitan periaatteen mukaisesti pakkokeinon käytöllä ei saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin on välttämätöntä tarkoituksen saavuttamiseksi. Pakkokeinolla ei myöskään saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa. Vähimmän haitan periaate estää sen, että henkilöä ei voida vangita vain sen takia, että vangitseminen on lain mukaan mahdollista. Pakkokeinon käytöstä aiheutunee henkilölle aina haittaa tai vahinkoa, mutta vähimmän haitan periaatteella tämä haitta pyritään minimoimaan.^{8 9}

Vähimmän haitan periaatteen mukaan pakkokeinojen käytöllä ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa toimenpiteen kohteelle. Esimerkiksi henkilön nouto tai muu vastaava toimenpide on suoritettava ensisijaisesti päiväsaikaan tai henkilö on haettava mieluummin kotoa, kuin hänen työpaikaltaan.

Vähimmän haitan periaate voidaan jakaa kolmeen alakohtaan, jotka ovat välttämättömyysedellytys, optimointivelvollisuus ja minimointivelvollisuus. Välttämättömyysedellytyksessä viranomaisen on arvioitava toimenpiteensä siten, että kenenkään oikeuksiin ei puututa enempää kuin on välttämätöntä toimenpiteen suorittamiseksi. Optimointivelvollisuudessa viranomaisen on taas arvioitava toimenpiteen päämäärää ja pyrittävä tekemään toimenpiteitä koskevat valinnat sen mukaisesti. Minimointivelvollisuutta arvioitaessa on aina valittava toimenpiteen kohteelle tuleva pienin haitallinen vaihtoehto.¹⁰

⁸ Fredman 2013 s. 463 ; Ks. myös EIT:1996 Scott v. Espanja ja EIT:2008 Tase v. Romania

⁹ (Eriksson, 2017) s. 4

¹⁰ (Launiala, 2012) s. 4-8

2.2.3. Hienotunteisuusperiaate

Pakkokeinolaki 1 luku 4 § Hienotunteisuusperiaate

Pakkokeinoja käyttäessä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti

Hienotunteisuusperiaatteen mukaan pakkokeinoja käytettäessä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti. Koska pakkokeinojen käyttö on usein sivullisten havaittavissa tai voi jollakin muulla tavalla tulla sivullisten tietoon, on toimittava hienotunteisesti. Tällä halutaan erityisesti välttää pakkokeinojen käytöstä aiheutuvaa leimaa, mikä helposti muodostuu sivullisten mielipiteissä.^{11 12}

Hienotunteisuusperiaate on samankaltainen kuin vähimmän haitan periaate. Jos esimerkiksi noudon tai kiinnioton voi suorittaa päivällä tai henkilön ollessa kotona, ei kyseistä toimenpidettä saa suorittaa yöllä tai henkilön ollessa työpaikallaan.¹³ Launiala on katsonut, että hienotunteisuusperiaatteen tärkein tehtävä on varmistaa toimenpiteiden kohteen inhimillinen kohtelu, kun puututaan hänen oikeuksiinsa. Hienotunteisuusperiaate siis kytkeytyy *esitutkinnan laatuvaatimukseen*.¹⁴

2.2.4. Kohtuuttoman pidättämisen ja vangitsemisen kieltö

Pakkokeinolakiin on myös kirjattu kohtuuttoman pidättämisen ja vangitsemisen kiellot, jotka on syytä ottaa tässä vaiheessa esille.

Pakkokeinolaki 2 luku 6 § **Kohtuuttoman pidättämisen kieltö**

Ketään ei saa pidättää, jos pidättäminen olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi

¹¹ HE 222/2010 s. 45

¹² (Eriksson, 2017) s. 4

¹³ (Frände & Helenius, Prosessioikeus, 2017) s. 875

¹⁴ (Launiala, Oikeus s. 116-137, 2010) s. 132

Pakkokeinolaki 2 luku 13 § **Kohtuuttoman vangitsemisen kielto**

Ketään ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, jos se olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn tai tuomitun iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi.

Pakkokeinolain esitöiden mukaan näillä kielloilla on haluttu erityisesti suojella nuoria rikosentekijöitä, koska halutaan välttää vapaudenmenetyksen aiheuttamia haitallisia vaikutuksia heihin. Muut henkilökohtaiset olosuhteet viittaavat esitöiden mukaan lähinnä pidätetyn tai vangittavaksi vaaditun perheeseen, vakavaan sairauteen, raskauteen tai muuhun vastaavaan. Henkilöllä saattaa esimerkiksi olla yksinhuollossa pieni lapsi, joka jäisi pidätys- tai vangitsemistilanteessa ilman huoltajaa.^{15 16} Vangitsemisen kohtuullisuutta koskeva arvio sijoitetaan yleensä vangitsemispäätöksen loppuun. Kohtuullisuutta arvioidaan kaikissa vangitsemisasiain päätöksissä.¹⁷

Hallituksen esityksen (HE 14/1985 vp) mukaan pidättäminen ja vangitseminen on kohtuutonta, jos kyseessä olevasta rikoksesta ei tulisi seuraamaan sakkorangaistusta ankarampaa rangaistusta yleisen ratkaisukäytännön mukaan. Alle 18-vuotiaan saa pidättää vain erittäin painavista syistä. Myös pakkokeinojen kohteen korkea ikä täytyy ottaa arvioinnissa huomioon.¹⁸

¹⁵ HE 222/2010 s. 248

¹⁶ (Helminen, Klaus - Fredman, Markku - Kanerva, Janne - Tolvanen, Matti - Viitanen, Marko, 2014) s. 828

¹⁷ (Eriksson, 2017) s. 5

¹⁸ HE 14/1985 vp. s. 50

3. VAPAUTEEN KOHDISTUVAT PAKKOKKEINOT

3.1. Yleistä

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaan sekä kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklaan on sisällytetty tämä syyttömyysolettama siten, että jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus tulla pidetyksi syyttömänä siihen asti, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen.¹⁹ Suomen perustuslain 2 luvun 7 § 1 momentissa on säädetty jokaisen henkilökohtaisesta vapaudesta ja koskemattomuudesta. Saman lainkohdan 3 momentin mukaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. EIS 5 artiklassa on säädetty tämä sama jokaisen oikeus vapauteen ja turvallisuuteen. Kansallisessa lainsäädännössä syyttömyysolettama on kirjattu esitutkintalain 4 luvun 2 §:aan. Vapauteen kohdistuvat pakkokeinot ja niiden käyttöön kohdistuvat edellytykset taas löytyvät pakkokeinolaista.

Rikosprosessuaalisessa lainsäädännössä on säädetty viisi vapauteen kohdistuvaa pakkokeinoja, jotka ovat kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen ja matkustuskielto. Näistä pakkokeinoista nouto ja kiinniottaminen saavat kestää enintään 24 tuntia. Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi määrätä henkilön pidätettäväksi, jolloin vapaudenmenetys voi kestää enintään neljä päivää.²⁰ Henkilöä voidaan vaatia myös vangittavaksi. Vangitsemisesta päättää tuomioistuin. Vangitsemisen kesto määräytyy aina tilannekohtaisesti. Viimeinen vapauteen kohdistuva pakkokeino on matkustuskielto. Kyse on pidättämisen tai vangitsemisen sijaan käytettävästä lievemmästä liikkumisvapautta rajoittavasta pakkokeinosta. Matkustuskiellossa oleva

¹⁹ Halijoki 2001 s.203

²⁰ Helminen – Fredman – Kanerva – Tolvanen - Viitanen 2014 s. 795

henkilö on vapaalla jalalla, mutta hänelle asetetaan rajoituksia liikkumisen suhteen ja yleensä ilmoittautumisvelvollisuus.²¹

3.2. Vapaudenriiston edellytykset

Vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen käytön edellytyksenä on, että on tapahtunut rikos. Lisäksi edellytetään, että on olemassa henkilö, jota voidaan epäillä tästä rikoksesta. Vapaudenriiston edellytykset voidaan siis jakaa rikoksen laatuun koskeviin edellytyksiin ja näyttökysymyksiin liittyviin edellytyksiin.²²

Rikoksen laatuun liittyvät edellytykset on kansallisessa lainsäädännössä katsottu rikoksen vakavuudesta tai siitä tuomittavasta vähimmäisrangaistuksesta.²³ Myös yksittäin mainittuja rikostyyppisiä löytyy pakkokeinolain yleistä kiinniotto-oikeutta koskevasta pykälässä.

Näyttökysymykset puolestaan liittyvät siihen, että henkilön voidaan katsoa syyllistyneen kyseessä olevaan rikokseen tarpeeksi vahvalla näytöllä, jotta pakkokeinoja voidaan käyttää. Tällä voidaan estää pakkokeinojen mielivaltainen käyttö rikoksesta epäiltyihin sekä välttää kohdistamasta pakkokeinoja syyttömiin henkilöihin.²⁴ Seuraavassa kappaleessa käsitellään tarkemmin todennäköisyysporrastusta, johon näyttökysymys olennaisesti liittyy.

3.3. Todennäköisyysporrastus

Pakkokeinojen käyttö edellyttää, että rikoksesta voidaan tietyllä todennäköisyydellä epäillä henkilöä. Tämän vuoksi näyttökynnyksen ylittymistä on arvioitava jo esitutkinta- ja pakkokeinovaiheessa. Hallituksen

²¹ Helminen ym. 2014 s. 795

²² Halijoki 2001 s. 210

²³ Helminen – Lehtola - Virolainen 1988 s. 303

²⁴ Halijoki 2001 s. 210

esityksessä esitutkinta- ja pakkokeinolaiksi rikoksen todennäköisyysasteet on jaettu todennäköisyysporrastukseksi, joka sisältää kolme eri luokkaa.

- 1) "on syytä olettaa" ja "on syytä epäillä"
- 2) "on todennäköistä" ja "todennäköisin syin epäilty"
- 3) "erittäin pätevin perustein voidaan olettaa"²⁵

Pakkokeinolaissa käytetään todennäköisyysporrastuksen ohella myös seuraavia ilmauksia, kun arvioidaan edellytyksiä pakkokeinojen käytölle.

- 1) odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää
- 2) voidaan olettaa olevan erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi
- 3) tutkimuksella on erittäin tärkeä merkitys rikoksen selvittämiseksi
- 4) Erittäin painavista syistä.²⁶

3.3.1. On syytä epäillä

Pienimmän todennäköisyyden asteen taso täytyy Halijoen mukaan silloin, kun *tosiseikasto ja tiedot vakuuttavat objektiivisen tarkkailijan siitä, että asianomainen henkilö on voinut tehdä rikoksen.*²⁷ Vapautteen kohdistuvien pakkokeinojen osalta *syytä epäillä* -peruste löytyy pidättämisen edellytyksistä PKL 2:5 §, vangitsemisen edellytyksistä PKL 2:11 § sekä matkustuskiellon edellytyksistä PKL 5:1 §. Näyttökysymys on arvioitava aina tapauskohtaisesti ja huomioon täytyy ottaa myös syyttömyyttä tukeva näyttö.

Usein pakkokeinojen käyttö ajoittuu esitutkinnan alkuvaiheeseen. Tästä johtuen näyttökynnys pakkokeinojen käytössä ei tarvitse olla yhtä korkea, kuin esimerkiksi syytteen nostamisessa tai tuomitsemisessa. Syytä epäillä -perusteella pidättäminen saadaan suorittaa vain, jos asiaan on odotettavissa lisänäyttöä ja tämän lisänäytön vuoksi pidättäminen on erittäin tärkeää. Vangitsemisessa syytä -epäillä peruste

²⁵ HE 14/1985 vp. s. 16-17

²⁶ Tolvanen 2011 s. 187

²⁷ Halijoki 2001 s. 218

riittää lyhyeen, korkeintaan viikon kestävään, vangitsemiseen. PKL 2:11.2:n mukaan vangitseminen syytä epäillä -perusteella on mahdollista vain, jos *vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää*. Tällöin esitutkintaviranomaisen tulee viikon kuluessa esittää asiassa lisänäyttöä vangitsemisasian uudelleen käsittelyssä. Jos lisänäyttöä ei pystytä esittämään, on vangittu henkilö päästettävä vapaaksi.

Itse pakkokeinon käyttäminen vaatii yleensä vahvempaa todennäköisyyden astetta näytön osalta, mutta paonvaaran, jälkienpeittämisvaaran ja jatkamisvaaran arvioinnissa riittää syytä epäillä -peruste. Näitä vangitsemisen erityisiä edellytyksiä käsitellään tarkemmin tutkielmassani myöhemmin.

3.3.2. On todennäköistä ja todennäköisin syin epäilty

”On todennäköistä” kuvaa epäilyä siitä, että henkilö tulee tulevaisuudessa toimimaan tietyllä tavalla. ”Todennäköisin syin epäilty” puolestaan tarkoittaa sitä, että henkilö voidaan kytkeä tutkittavana olevaan rikokseen.²⁸ PKL 2:5.1:n ja PKL 2:11.1:n mukaan pidättäminen ja vangitseminen edellyttävät, että henkilö on todennäköisin syin epäiltynä rikoksesta. Matkustuskielto edellyttää PKL 5:1.1:n mukaan, että henkilö on todennäköisin syin epäiltynä rikoksesta.

Hallituksen esityksen mukaan tämä todennäköisyyskynnys ylittyy, kun on todennäköisempää, että epäilty henkilö on tehnyt rikoksen kuin että hän ei ole tehnyt sitä. Matemaattisesti todennäköisyyden tulee siis olla yli 50 prosenttia. Hallituksen esityksen perusteluissa on kuitenkin katsottu, että pelkkä todennäköisyyden alarajan ylittyminen ei välttämättä vielä riitä oikeuttamaan pakkokeinojen käyttöä ja ainakin vangitsemispäätöksessä todennäköisyysrajan tulee ylittää 50 prosentin todennäköisyys tuntuvasti.²⁹ Tarkka matemaattinen arviointi

²⁸ Halijoki 2001 s. 220

²⁹ HE 14/1985 vp s. 16

näyttökynnyksen ylittymisestä voi kuitenkin olla vaikeaa, koska rikosasiat on käsiteltävä tapauskohtaisesti ja huomioon on otettava kaikki mahdolliset asiaan vaikuttavat seikat.

Halijoki on kiteyttänyt ”on todennäköistä” ja ”todennäköisin syin epäilty” -termien sisällöt sanoin: *”kun objektiivinen tarkkailija vahvoihin perusteisiin saattaa epäillä henkilön tehneen tutkittavana olevan rikoksen, eikä mikään seikka puhu tätä epäilyä vastaan.”*³⁰ Näytön ei siis tarvitse vielä ylittää syytekynnykseen vaadittavaa näyttöä, mutta näyttö ja todennäköisyyden aste on jo huomattavasti vahvempi, kuin syytä epäillä -asteessa.

3.3.3. Erittäin pätevin perusteisiin voidaan olettaa

Suurinta todennäköisyyden astetta voidaan kuvata ”erittäin pätevin perusteisiin voidaan olettaa” -ilmaisulla. Pakkokeinolaissa tämä ilmaisu ei liity niinkään vapautteen kohdistuvien pakkokeinojen käyttöön, mutta asiaa on syytä käsitellä tässä lyhyesti.

Hallituksen esityksen mukaan ”erittäin pätevin perusteisiin voidaan olettaa” -astetta käytetään, kun kyse on pakkokeinoista, jotka kohdistuvat muuhun kuin rikoksesta epäiltyyn.³¹ Kyse voi myös olla kotietsintään ja henkilötarkastuksiin liittyvistä toimenpiteistä. Todennäköisyysasteen mukaan suoritettavan toimenpiteen tulee olla sellainen, että erittäin pätevin perusteisiin se tulee olemaan tuloksellinen.³²

3.4. Kiinniottaminen

Kiinniottaminen on pakkokeino, jossa henkilö voi joutua enintään 24 tunnin vapaudenmenetyksen kohteeksi. Henkilö voidaan ottaa enintään 12

³⁰ Halijoki 2001 s. 220

³¹ HE 14/1985 vp s. 17

³² Helminen ym. 2014 s. 756

tunniksi säilöön ilman pidättämisen edellytysten olemassaoloa. Jos pidättämisen edellytykset täyttyvät, voi kiinniottaminen kestää enintään 24 tuntia. Tämän jälkeen kiinniotettu henkilö on päästettävä vapaaksi tai pidätettävä.³³ Pidättämisen edellytyksiä käsitellään tämän tutkielman kappaleessa 3.6.

PKL 2:4.1:n mukaan kiinniotetulle henkilölle on viipymättä ilmoitettava syy kiinniottamiseen. Kiinniotetulle henkilölle on myös ilmoitettava hänen oikeus käyttää avustajaa sekä hänen muut oikeuden vapaudenmenetyksen aikana. Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (841/2006) 2:2.2:n mukaan henkilölle on varattava myös mahdollisuus ilmoittaa läheiselleen tai muulle henkilölle kiinni ottamisesta. Alle 18-vuotiaan vapaudenmenetyksestä tulee ilmoittaa henkilön huoltajalle ilman aiheetonta viivytystä jollei se ole lapsen edun vastaista. Ilmoitus täytyy tehdä myös sosiaaliviranomaiselle. Oikeuskirjallisuuden mukaan ilmoitusta läheiselle saadaan lykätä enintään kaksi vuorokautta.³⁴ Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2016 poliisi, tulli ja rajavartiolaitos käyttivät kiinniottamista pakkokeinona yhteensä 23.688 kertaa.³⁵

Kiinniottamisen edellytykset on säädetty pakkokeinolaissa ja poliisilaissa. PoL 2:10.1:n mukaan poliisin on ensisijaisesti poistettava henkilö paikalta, jos henkilön uhkausten tai muun käyttäytymisen vuoksi on perusteltua olettaa hänen syyllistyvän henkeen, terveyteen, vapauteen, kotirauhaan tai omaisuuteen kohdistuvaan rikokseen taikka jos henkilö aiheuttaisi huomattavaa häiriötä tai välitöntä vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle. Henkilön aiempi käytös voidaan myös ottaa huomioon harkinnassa. PoL 2:10.2:n mukaan henkilö voidaan ottaa kiinni rikoksen ennalta estämiseksi tai rikoksen keskeyttämiseksi, jos katsotaan, että paikalta poistaminen olisi todennäköisesti riittämätön. Kiinniottaminen on siis vasta toissijainen toimenpide ja poliisin täytyy arvioida asiaa kokonaisuutena pakkokeinon periaatteet huomioon ottaen. PoL 2:1 §:n

³³ Helminen ym. 2014 s. 796-797

³⁴ Frände – Helenius – Hietanen-Kunwald – Hupli – Koulu – Lappalainen – Lindfors – Niemi – Rautio – Saranpää – Turunen – Virolainen - Vuorenperä 2017 s. 899

³⁵ Tilastokeskus, 2017 liitetäulukko 1

mukaan poliisi voi myös ottaa henkilön kiinni tämän henkilöllisyyden selvittämistä varten. Kiinni otettu on kuitenkin päästettävä vapaaksi heti, kun tarvittavat tiedot ovat poliisin tiedossa ja viimeistään 24 tunnin kuluttua kiinniottamisesta, ellei henkilön kiinnioton jatkamiseksi ole muita syitä, kuten pidätysmääräystä.

Itä-Suomen hovioikeus on käsitellyt poliisin kiinniotto-oikeutta ja sen edellytysten täyttymistä tuomiossaan 17/151092, 14.12.2017, R 17/212. Kyseisessä tapauksessa kiinniottettu henkilö A oli näyttänyt keskisormea autolla ajavalle poliisipartiolla. A oli kiistänyt käyttäytyneensä aggressiivisesti eikä hovioikeuden käsittelyssä tälle poliisin väittämälle aggressiiviselle käytökselle löytynyt näyttöä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että poliisin toimenpiteenä tulee aina olla ensisijaisesti paikalta poistaminen ja vasta toissijaisesti kiinniottaminen ja säilössä pitäminen. Poliisin tulee arvioida, viittaako henkilön aiempi käytös tai nykyinen käytös siihen, että hän todennäköisesti syyllistyisi henkeen tai terveyteen kohdistuvaan rikokseen. Todennäköisyysarvioiteja täytyy siis suorittaa kaksi.³⁶ Tapauksessa hovioikeus katsoi, että poliisipartiolla olisi ollut oikeus pysäyttää A keskisormen näyttämisen vuoksi ja puhuttaa häntä, mutta kiinnioton edellytykset eivät täytyneet. Hovioikeus katsoi, että A:n kiinniottaminen oli suhteellisuusperiaatteen ja vähimmän haitan periaatteen vastaista. Hovioikeus lisäksi katsoi, että poliisipartio oli syyllistynyt virkavelvollisuuden rikkomiseen sekä vapaudenriistoon, koska päätös A:n vapaudenmenetyksestä ei kuulunut kiinniottoa suorittavien poliisien virkatehtäviin.³⁷

PKL 2:1 §:ssä säädetään poliisin kiinniotto-oikeudesta, jonka mukaan poliisi saa ottaa rikoksen selvittämistä varten verekseltään tai pakenemassa tavatun rikoksesta epäillyn. Poliisi saa suorittaa kiinnioton myös henkilölle, joka on määrätty pidätettäväksi tai vangittavaksi tai jos tuomioistuin on pääkäsittelyn tai päätösharkinnan aikana, jos hänen vangitsemistaan on vaadittu ja kiinniottaminen on tarpeen paonvaaran vuoksi. Saman lainkohdan 3 momentin mukaan poliisi saa ottaa myös kiinni

³⁶ Helminen – Kuusimäki - Rantaeskola 2012 s. 607

³⁷ Itä-Suomen HO tuomio 17/151092

myöhemmin tavatun rikoksesta epäillyn. Poliisi saa suorittaa kiinniottamisen myös ilman pidättämismääräystä, jos pidättäminen voisi vaarantua. Yleensä pidättämisen suorittaa konstaapeli, jonka tulee ilmoittaa asiasta hänen esimiehelleen, joka on pidättämiseen oikeutettu virkamies. Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on tämän jälkeen päätettävä 24 tunnin sisällä henkilön pidättämisestä tai vapaaksi päästämisestä. Kiinniotto ei kuitenkaan saa jatkua yli 12 tuntia, jos pidättämisen edellytyksiä ei ole olemassa.

3.4.1. Yleinen kiinniotto-oikeus

Pääsääntöisesti vain poliisilla on toimivalta käyttää pakkokeinoja, mutta tähän on säädetty myös poikkeus. PKL 2:2 §:ssä säädetään yleisestä kiinniotto-oikeudesta eli jokamiehen kiinniotto-oikeudesta. Yleisen kiinniotto-oikeuden mukaan jokainen saa ottaa kiinni verekseltään tai pakenemassa tavatun rikoksesta epäillyn. Tällä tarkoitetaan siis tilanteita, jossa on suhteellisen selvää, että epäilty henkilö on syyllistynyt rikokseen.

Yleisen kiinniotto-oikeuden nojalla muu viranomainen yksityinen henkilö saa suorittaa kiinnioton vain, jos kyseessä olevasta rikoksesta saattaa seurata vankeutta. Yleisen kiinniotto-oikeuden nojalla henkilön saa ottaa tämän lisäksi kiinni myös, jos rikos on: lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, lievä vahingonteko tai lievä petos.³⁸ Nämä rikokset on sisällytetty yleiseen kiinniotto-oikeuteen, koska rikosten perusmuodoista esimerkiksi pahoinpitely tai varkaus saattaa seurata vankeutta, mutta kiinniottotilanteessa voi olla vaikeaa arvioida rikoksen törkeysastetta. Lopullinen harkinnan esimerkiksi varkauden ja näpistyksen väliltä tekee vasta tuomioistuin.³⁹ Yleisen kiinniotto-oikeuden edellytykset ovat olemassa myös, jos viranomainen on antanut henkilöstä etsintäkuulutuksen, jossa

³⁸ Frände ym. 2017 s. 898

³⁹ HE 14/1985 vp s. 46-47

henkilö on määrätty pidätettäväksi tai vangittavaksi. Kiinni otettu henkilö on luovutettava viipymättä poliisiviranomaisen haltuun.

3.5. Nouto

Nouto eli tuominen poikkeaa muista vapauteen kohdistuvista pakkokeinoista siten, että se voidaan kohdistaa rikoksesta epäillyn tai syytetyn sijaan myös asianomistajaan, todistajaan tai muuhun asiassa kuultavaan henkilöön. Lähtökohtaisesti noudettavaksi voidaan määrätä kuka tahansa henkilö, jonka henkilökohtainen kuuleminen on tarpeen asian käsittelyä varten.⁴⁰ Nouto voidaan kohdistaa myös alle 15-vuotiaaseen henkilöön. Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamista koskevan hallituksen esityksen 222/2010 vp mukaan mitä nuoremasta henkilöstä on kysymys, sitä korostuneemmin pakkokeinojen käytön peruseriaatteet on otettava huomioon toimenpidettä suoritettaessa.⁴¹ Vuonna 2016 annettiin yhteensä 1.272 noutomääräystä⁴².

Ennen noutoon asettamista henkilö on pääsääntöisesti kutsuttuna käsittelyyn, jossa hänet on nimetty henkilökohtaisesti kuultavaksi. Jos henkilö jättää saapumatta paikalle kutsun osoittamalla tavalla ilman hyväksyttävää syytä, voidaan hänestä antaa noutomääräys. Noutomääräyksen toteuttaa yleensä poliisi. Noutomääräyksen turvin poliisi voi suorittaa PoL 2:4 §:n ja PKL 8:3 §:n mukaan paikanetsinnän tai yleisen kotietsinnän henkilön löytämiseksi.⁴³

Nouto on jaoteltu kolmeen alaryhmään, jotka ovat 1) nouto esitutkintaa, 2) nouto tuomioistuinkäsittelyyn ja 3) nouto muun viranomaisen eteen. Nouto ei ole vain rikosprossiin liittyvä pakkokeino, vaan sitä voidaan käyttää muissakin prosessilajeissa.⁴⁴ Tässä tutkielmassa käsittelem noutoa lähinnä rikosprosessuaalisena pakkokeinona, joten edellä mainituista

⁴⁰ Helminen ym. 2014 s.818

⁴¹ HE 222/2010 vp s. 210

⁴² Tilastokeskus, 2017 liitetaulukko 1

⁴³ Helminen ym. 2014 s. 818

⁴⁴ Helminen ym. 2014 s. 818

alalajeista käsitellään vain noutoa esitutkintaan ja tuomioistuimeen.

3.5.1. Nouto esitutkintaan

ETL 6:1.1:n mukaan poliisi tai muu esitutkintaviranomainen voi kutsua kenet tahansa kuultavaksi, jos on syytä olettaa, että henkilöltä saadaan selvitystä kyseessä olevaan esitutkintaan tai hänen läsnäolonsa on muuten tarpeen rikoksen selvittämistä varten. Kutsun saaneen henkilön on saavuttava kutsun esittäneen esitutkintaviranomaisen lähimpään tarkoitukseen sopivaan toimipaikkaan tai muun –viranomaisen vastaavaan toimipaikkaan.

Kaikkien on prosessuaalisesta asemasta riippumatta noudatettava esitutkintaviranomaisen kutsua. ETL 6:1.2:n mukaan kutsusta tulee käydä ilmi tutkittavana oleva rikos sekä kutsuttavan asema tutkinnassa. Esitutkintaviranomainen ei siis voi tietoisesti harhauttaa kutsuttua henkilöä väärällä nimikkeellä tai ilmoittamalla väärä prosessuaalinen asema henkilölle. Kutsun muotoa ei ole tämän tarkemmin säädetty lainsäädännössä eikä lain esitöissä. Kutsun voi suorittaa siis myös suullisesti, kunhan kutsutulle henkilölle ilmoitetaan lain mukaiset asiat. Noutoa varten tulee kuitenkin huolehtia, että kutsu on todisteellisesti tullut noudettavan henkilön tietoon. Jos kutsu on osoitettu rikoksesta epäillylle tai asianomistajalle, tulisi siinä mainita myös oikeudesta käyttää avustajaa kuulusteluissa. Kutsumisessa täytyy myös ottaa huomioon kutsuttavan henkilön aikataulu siinä määrin, että kutsutulla henkilöllä tulee olla riittävästä ajasta valmistautua asiaan. Jos kutsu toimitetaan liian myöhässä, ei henkilö todennäköisesti pysty sitä noudattamaan. Lainsäädännössä kutsumiselle ei ole asetettu määräaikoja vaan esitutkintaviranomaisen tulee käsitellä asiat tapauskohtaisesti.⁴⁵

Eduskunnan oikeusasiamies on käsitellyt 2006 tapausta (3220/4/05), jossa henkilö oli etsintäkuulutettu ja myöhemmin otettu kiinni, koska hän ei ollut noudattanut kutsua saapua kuulusteluun.

⁴⁵ Helminen ym. 2014 s. 820

Apulaisoikeusasiamies arvosteli poliisin toimintaa esitutkinnassa, koska poliisi ei ollut tarkastanut kutsutun henkilön osoitetta ennen kutsun postittamista ja tästä johtuen kutsu ei ollut tavoittanut henkilöä. Apulaisoikeusasiamies myös totesi, että etsintäkuulutuksen ensisijainen tarkoitus ei ollut kiinniottaminen vaan olinpaikan selvittäminen esitutkintatoimenpiteiden mahdollistamiseksi. Apulaisoikeusasiamies kiinnitti huomiota myös suhteellisuusperiaatteeseen ja vähimmän haitan periaatteeseen, kun asiassa tutkittiin kiinnioton suorittaneen poliisipartion toimintaa.⁴⁶

Merkittävää on, että henkilön kutsuminen ja noutaminen liittyvät ETL 1:2 §:ssä säädettyihin esitutkinnassa selvitettäviin asioihin. Näitä asioita voivat olla rikoksen teko-olosuhteet, rikoksesta aiheutunut vahinko tai saatu hyöty, asianosaisten selvittäminen, omaisuuden palauttaminen oikealle omistajalle tai rikoksella saadun hyödyn takavarikointi sekä mahdolliset asianomistajien korvausvaatimukset. Henkilö voidaan noutaa esitutkintaa varten myös ETL 3:3.2:n mukaisissa tapauksissa, jolloin kyse on esitutkinnan aloittamiseen liittyvistä toimenpiteistä.⁴⁷

ETL 6:2 §:ssä säädetään noudosta esitutkintaa varten. Mikäli henkilö jättää noudattamatta hänelle osoitetun kutsun määräystä saapua paikalle ilman hyväksyttävää syytä, voi esitutkintaviranomainen määrätä hänet noudettavaksi. Noutomääräyksen voi antaa asian tutkinnanjohtaja. Tutkinnanjohtaja voi tarvittaessa neuvotella syyttäjän kanssa henkilön noutamisesta.⁴⁸ Rikoksesta epäiltyä ei ole pakko kutsua esitutkintakuulemiseen ennen noutamismääräystä, jos kyseessä olevasta rikoksesta saattaa seurata vankeutta ja on todennäköistä, että epäilty henkilö ei noudata kutsua. Näin voidaan myös toimia, jos on syytä epäillä, että rikoksesta epäilty yrittää vaikeuttaa esitutkintaa esimerkiksi pakenemalla tai hävittämällä todisteita saatuaan kutsun. Aiemmin voimassa olevan esitutkintalain (449/1987) 18 § 1 momentin mukaan rikoksesta epäilty saatiin noutaa esitutkintaa varten kutsumatta, jos hän todennäköisin

⁴⁶ OA 2006 s. 102 (dnro 3220/4/05)

⁴⁷ Helminen ym. 2014 s. 819

⁴⁸ HE 222/2010 vp s. 211

syin jättää kutsun noudattamatta tai vaikeuttaa esitutkintaa pakenemalla, hävittämällä todisteita tai jollakin muulla tavalla. Hallituksen esityksen mukaan tämä kohta muutettiin siten, että ”syytä epäillä” peruste on riittävä vaikeuttamisvaaran tai pakenemisvaaran kynnyksen ylittymiseen.⁴⁹

Noudon edellytyksenä on, että henkilöltä saadaan selvitystä kyseessä olevaan rikokseen tai hänen läsnäolonsa on muuten tarpeen rikoksen selvittämiseksi tai esitutkintatoimenpidettä suoritettaessa. Tutkinnanjohtajan on laadittava ETL 6:2.2:n mukaan kirjallinen noutomääräys, joka tulee antaa noudettavaksi määrätylle henkilölle. Noutomääräys voidaan antaa myös suullisesti, jos asian kiireellisyyden vuoksi sitä ei ole saatavissa kirjallisesti.⁵⁰

Noutoa ei kuitenkaan saa suorittaa, jos kutsun saaneella henkilöllä on ollut hyväksyttävä syy olla noudattamatta viranomaisen kutsua esitutkintaan. Hyväksyttävä syy voi olla OK 12:28 §:ssä mainitut lailliset esteet. Laillinen este on olemassa, jos henkilö on sairauden tai yleisen liikenteen keskeytymisen vuoksi estynyt saapumasta paikalle. Myös muu asia voidaan katsoa lailliseksi esteeksi, mutta tämä arvioidaan tapauskohtaisesti. Hyväksyttävä syy poissaololle voi olla kuitenkin jokin muukin seikka, kuin laillinen este. Oikeuskirjallisuuden mukaan hyväksyttävä este voi olla esimerkiksi työeste, matka, tai vaikka läheisen henkilön sairaus. Kutsutun henkilön tulee ilmoittaa, jos hän on estynyt saapumasta paikalle kutsun mukaisesti, jolloin asialle voidaan varata uusi aika.⁵¹

3.5.2. Nouto tuomioistuimeen

Rikosprosessissa asianosaisten läsnäolosta säädetään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 8 luvussa. ROL 8:1 §:n mukaan asianosainen voidaan määrätä saapumaan käräjäoikeuden pääkäsittelyyn

⁴⁹ HE 222/2010 vp s.211

⁵⁰ Tolvanen - Kukkonen 2011 s. 210

⁵¹ Helminen ym. s. 821

henkilökohtaisesti sakon uhalla. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos tuomioistuimen mukaan hänen henkilökohtainen läsnäolonsa ei ole tarpeen asian selvittämiseksi. Käräjäoikeuden valmisteluistunnossa asianosainen määrätään saapumaan paikalle sakon uhalla, jos hänen henkilökohtaisen läsnäolon katsotaan edistävän asian valmistelua. Hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa järjestettävään suulliseen käsittelyyn henkilö voidaan määrätä saapumaan paikalle henkilökohtaisesti sakon uhalla, jos tuomioistuin katsoo sen olevan tarpeen asian selvittämiseksi. Tuomioistuin voi haastaa myös rikosasian asianomistajan laillisen edustajan saapumaan paikalle henkilökohtaisesti sakon uhalla.

Jos tuomioistuimen käsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla kutsuttu henkilö jättää saapumatta paikalle ilman laillista estettä, voi tuomioistuin määrätä hänelle uuden uhkasakon tai määrätä hänet noudettavaksi samaan tai seuraavaan istuntoon. Uusi uhkasakko on yleensä suurempi kuin aiempi uhkasakko.

Tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan noudettavaksi istuntoon, vaikka tätä ei aiemmin olisikaan kutsuttu istuntoon sakon uhalla. Tuomioistuin voi käyttää tätä noutoa kuitenkin vain silloin, kun vastaajan käytös huomioon ottaen on aihetta epäillä, ettei hän ole saapumassa paikalle vapaaehtoisesti tai sakon uhalla. Tästä käytetään nimitystä suora nouto.⁵²

Henkilö, joka on kutsuttu tuomioistuimen käsittelyyn henkilökohtaisesti todistajaksi, kutsutaan myös istuntoon sakon uhalla. Todistajan jäädessä pois ilman laillista estettä, myös häneen voidaan kohdistaa noutomääräys joko meneillään olevaan istuntoon tai myöhempään istuntoon. Todistaja voidaan myös määrätä suoraan noutoon, jos on aihetta epäillä, että hän jättäisi saapumatta paikalle sakon uhalla.

OK 12:33 §:n mukaan tuomioistuimeen tuotavaksi määrätty henkilö voidaan ottaa säilöön enintään viideksi vuorokaudeksi. Vapaudenmenetys ei saa kuitenkaan kestää kauempaa, kuin on tarpeen

⁵² Helminen ym. s. 823

oikeudenkäynnin järjestämisen turvaamiseksi. Henkilö on siis päästettävä vapaaksi, kun hänet on kuultu tuomioistuimessa.

Tehokkain tapa, jota käytetään henkilön noudossa tuomioistuimeen, on ns. pystynouto. Pystynoudossa henkilö määrätään tavattaessa otettavaksi kiinni ja tuotavaksi tuomioistuimen käsittelyyn. Tässäkään tapauksessa noudosta aiheutuva vapaudenmenetys ei saa kestää yli viittä päivää.⁵³ Tuomioistuin käyttää pystynoutoa yleensä vasta silloin, kun käsittelyä on jouduttu lykkäämään useampaan otteeseen, koska henkilö ei ole saapunut paikalle istuntoon. Pystynoutoa käytettäessä tuomioistuin ei määrää käsittelylle uutta käsittelypäivää, vaan asiassa jäädään odottelemaan siihen asti, että pystynoudettava henkilö saadaan tavoitettua. Kun tuomioistuin saa tästä tiedon, pyritään asian käsittely järjestämään viiden päivän määräajan kuluessa.

Jos vastaaja saadaan tuotua tuomioistuimen käsittelyyn noudon avulla, mutta asianomistajat ja/tai todistajat eivät ehdi paikalle viiden päivän kuluessa on syyttäjällä mahdollista esittää vastaaja vangittavaksi. Tällöin istunto voidaan peruuttaa ja asialle voidaan määrätä uusi käsittelypäivä.⁵⁴ Tämä kuitenkin edellyttää vangitsemisen edellytysten täyttymistä. Vaihtoehtoisesti pääkäsittely voidaan aloittaa ja sitten lykätä poissaolevan henkilön kuulemiseksi ja tuomioistuin voi haastaa vastaajan tulevaan jatkokäsittelyyn uhalla, että asia voidaan käsitellä hänen poissaolostaan huolimatta. Asiassa voi käydä kuitenkin myös niin, että pääkäsittely joudutaan peruuttamaan, jos kaikki asianosaiset ja todistajat eivät pääse paikalle ja noudeutu henkilö tulee päästää vapaaksi.

Kun henkilö on määrätty saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, saa hän jäädä pois vain, kun hänellä on OK 12:28 §:n mukainen laillinen este, joita ovat sairaus ja yleisen liikenteen keskeytyminen. Tuomioistuimessa ei siis riitä pelkästään hyväksyttävä syy, kuten esitutkintaan liittyvässä kutsussa ja noudossa. Sairastapauksissa tuomioistuin yleensä vaatii lääkärintodistuksen, jolla laillinen este

⁵³ ROHO laatuhanke 2013 s. 40

⁵⁴ ROHO laatuhanke 2013 s. 40

osoitetaan. Tuomioistuin voi harkintansa mukaan kuitenkin hyväksyä myös muun esteen lailliseksi esteeksi.

Oman kokemukseni mukaan tuomioistuinten ja tuomareiden käytännöt siitä, mikä on hyväksyttävä todiste laillisesta esteestä hieman vaihtelevat. Hyvin usein henkilö saa toimitettua tuomioistuimelle vain paikallisen terveyskeskuksen sairaanhoitajan kirjoittaman sairaslomatodisteen. Tämä johtunee siitä, että terveyskeskuksissa tällä syyllä ei pääse kovinkaan helposti lääkärin vastaanotolle. Tuomioistuimet ovat yleensä kuitenkin ottaneet sen kannan, että vain lääkärin kirjoittama lääkärintodistus on riittävä. Myöskään lääkärin kirjoittama sairaslomatodiste ei välttämättä ole riittävä, koska tuomioistuin saattaa katsoa, että sairasloma töistä pois olemiseksi ei ole riittävä siihen, että voi olla hyväksyttävästi pois tuomioistuimesta. Tuomioistuin yleensä vaatii, että lääkäri kirjoittaa kyseessä olevasta sairaudesta lyhyesti ja todistuksessa todetaan, että sairaus estää saapumasta tuomioistuimen käsittelyyn. Tällaisen todistuksen saaminen on monesti haastavaa, koska monet lääkärit olettavat normaalin sairaslomatodistuksen olevan riittävä.

3.6. Pidättäminen

Pidättäminen on vapautteen kohdistuva pakkokeino, jota käyttämällä rikoksesta epäiltyä riistetään vapaus. Noudosta poiketen pidättäminen voidaan kohdistaa vain rikoksesta epäiltyyn tai syytettyyn. Pidättämisen tarkoituksena voi olla esitutkinnan turvaaminen, epäillyn pakenemisen estäminen tai henkilön säilössä pitäminen vangitsemiseen asti.⁵⁵ Pidättäminen lähes aina edeltää vangitsemista, vaikka pidättäminen onkin täysin erillinen pakkokeino. Suurimmassa osassa tapauksista pidättäminen onkin riittävä pakkokeino, eikä vangitsemista tarvitse vaatia tuomioistuimelta. Pidättämistä käytettiin pakkokeinona vuonna 2016

⁵⁵ Helminen ym. 2014 s. 825

yhteensä 9.506 kertaa⁵⁶. Samana vuonna vangitsemista käytettiin pakkokeinona 2.319 kertaa⁵⁷.

Pidättämisen edellytyksistä säädetään PKL 2:5 §:ssä.

Pakkokeinolaki 2 luku 5 § Pidättämisen edellytykset

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää, jos:

1) rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta;

2) rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:

a) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;

b) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; taikka

c) jatkaa rikollista toimintaa;

3) hän on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan taikka antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon; tai

4) hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan pidättää, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos pidättämiseen on

⁵⁶ Tilastokeskus, 2017 liitetaulukko 1

⁵⁷ Tilastokeskus, 2017 liitetaulukko 1

muuten 1 momentissa säädetty edellytykset ja epäillyn pidättäminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa pidättää.

Näitä samoja edellytyksiä käytetään myös henkilön vangitsemiseen kohdistuvassa harkinnassa PKL 2:11 §:n mukaisesti. Suomessa rikosoikeudellisen vastuuikäraja on 15 vuotta. Pakkokeinolakiin on myös otettu kohta, jonka mukaan alle 15-vuotiasta rikoksesta epäiltyä ei saa pidättää tai vangita. Pidättämisen yhteydessä on aina arvioitava yleisten ja erityisten edellytysten täyttyminen.

3.6.1. Yleiset edellytykset

Pidättämisen yleisten edellytysten on oltava voimassa koko pakkokeinon käytön ajan. Yleiset edellytykset ovat seuraavat:

Todennäköisin syin voidaan epäillä, että

1) on tehty rikos ja

2) pidätettävä tai vangittava henkilö on syyllistynyt tuohon rikokseen.⁵⁸

Pakkokeinolaista ei käy ilmi tarkasti, kuinka korkeaa todennäköisyyden astetta tarkoitetaan, mutta käytännössä edellytetään, että on varsin todennäköistä, että kyseessä on rikos ja henkilön epäillään suurella todennäköisyydellä syyllistyneen siihen.⁵⁹ Jos yleiset edellytykset eivät ole voimassa, pidätetty tai vangittu henkilö on päästettävä vapaaksi.

Kun yleisiä edellytyksiä arvioidaan vapauten kohdistuvassa pakkokeinoasiassa, on näyttökynnys matalampana kuin syytteen nostamiselle tai rikoksesta tuomitsemiselle asetettu näyttökynnys. Pidättämisessä tai vangitsemisasiassa ei vielä ole tarkoituskaan keskittyä

⁵⁸ Helminen ym. 2014 s. 826

⁵⁹ Helminen ym. 2014 s. 827

näihin asioihin. Yleisissä perusteissa on tärkeintä, että epäillyn henkilön syyllisyydestä rikokseen on olemassa todennäköisiä syitä.⁶⁰

Todennäköisyys rikoksesta sekä pidätetyn henkilön syyllistymisestä kyseiseen rikokseen on oltava olemassa, kun pidättämiseen oikeutettu viranomainen tekee pidättämisspätöksen. Tämän epäilyn täytyy olla kuitenkin voimassa myös koko pakkokeinon käytön ajan. Jos todennäköisiä syitä epäilyn syyllisyyden tueksi ei vielä ole olemassa, pidättäminen voidaan tehdä PKL 2:5.2:n mukaan myös alemmalla ”syytä epäillä” -perusteella, jos se on *odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää*.⁶¹ Aiemman pakkokeinolain hallituksen esityksessä tätä on kutsuttu *kvalifioituksi pidättämiseksi*. Sen mukaan rikoksesta epäilty saadaan pidättää, vaikka ei vielä ole täyttä selvyyttä pidättämisen edellytysten täyttymisestä, mutta pidättäminen on tärkeää rikostutkinnallisista syistä.⁶² Oikeuskirjallisuuden mukaan kvalifioitu pidättäminen voisi tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteessa, missä täytyy tavoittaa asian avaintodistaja, suorittaa loppuun rikospaikkatutkinta tai muut tekniset tutkimukset tai hankkia asiantuntijalausunto. Henkilön pidättämistä päättävän viranomaisen on pystyttävä näyttämään, että tällaista lisäselvitystä on tulossa myöhemmin, tai pidätetty henkilö on päästettävä vapaaksi.⁶³

Pidättämisen yleisissä edellytyksissä täytyy ottaa huomioon myös pakkokeinojen käytön periaatteet sekä erityisesti PKL 2:6 §:ssä säädelty kohtuuttoman pidättämisen kielto.⁶⁴ Kohtuusnäkökulmat voivat vaikuttaa esimerkiksi siten, että henkilö määrätään matkustuskieltoon pidättämisen ja vangitsemisen sijaan.

⁶⁰ Eriksson 2017 s. 6

⁶¹ Helminen ym. 2014 s. 827

⁶² HE 14/1985 vp s. 44

⁶³ Helminen ym. s. 827

⁶⁴ Ks. Tämän tutkielman kappale 2.4.

3.6.2. Erityiset edellytykset

Jos kysymyksessä olevasta rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta ja henkilön voidaan todennäköisin syin epäillä syyllistyneen kyseiseen rikokseen, ei PKL 2:5.1:n 1 kohdan mukaan muita edellytyksiä pakkokeinon käytölle vaadita. Tällöin kuitenkin on kysymyksessä rikoslain törkeimmät rikokset kuten esimerkiksi tahalliset henkirikokset tai niiden yritykset, törkeä ryöstö tai törkeä raiskaus. Näiden erityisen törkeiden rikosten kohdalla on katsottu, että paonvaaran tai jälkienpeittämisvaaran mahdollisuus on lähtökohtaisesti aina olemassa, joten erillisiä lisäedellytyksiä ei vaadita.⁶⁵

Pakkokeinojen käytössä rangaistusasteikossa ei oteta huomioon vähentämisperusteita kuten ensikertalaisuutta tai nuorta ikää. Rangaistusasteikko katsotaan säädetyn kysymyksessä olevan rikosnimikkeen mukaisesti.

Pakkokeinolakia koskevassa hallituksen esityksessä 222/2010 vp. perusteluissa mainitaan, että asiassa ”...käytettävä rikosnimike on asianmukaisesti sovitettava epäiltyyn rikokseen liittyviin seikkoihin ja olosuhteisiin. Tämä koskee esimerkiksi rajanvetoa tapon yrityksen ja törkeän pahoinpitelyn välillä.”⁶⁶ Tapon yritystä koskevassa asiassa PKL 2:5.1:n 1 kohdan vähintään kaksi vuotta vankeutta vaatimus täytyy. Törkeästä pahoinpitelystä minimirangaistus on kuitenkin 1 vuosi vankeutta. Tapon yritys ja törkeä pahoinpitely saattavat olla hyvin samankaltaisia rikoksia, joten pakkokeinojen käytössä täytyy arvioida, kumpi rikosnimikkeistä on asianmukaisesti sovitettavissa rikosepäilyyn ja pakkokeinot on suhteutettava sen rikosnimikkeen mukaan. Olen itse usein havainnut, että poliisiviranomainen mielellään tutkii asioita ainakin tutkinnan alkuvaiheessa tapon yritys rikosnimikkeellä ja nimike täsmentyy vasta tutkinnan edetessä tai syyttäjän syyteharkinnassa. Tämä osin johtuu varmasti myös siitä, että rikoksesta aiheutuvat vammat ja niiden vakavuus täsmentyvät vasta tutkinnan ja asianomistajan hoitojen edetessä.

⁶⁵ Frände ym. 2017 s. 899

⁶⁶ HE 222/2010 vp s. 247

PKL 2:5.1:n 2 kohdan mukaan, jos kysymyksessä olevasta teosta säädetty rangaistus on lievempi kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta, täytyy pakkokeinojen käyttöön olla olemassa laissa säädetty lisäperuste eli vaara. Tällöin selvitetään, onko epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella syytä epäillä paonvaaraa, jälkienpeittämisvaaraa (eli kolluusiovaara) tai rikosten jatkamisvaaraa.

3.5.2.1. Paonvaara

Paonvaaralla tarkoitetaan PKL 2:5.1:n 2a kohdan mukaan sitä, että epäilty lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. Arvioinnissa on otettava huomioon, onko epäillyllä vakituinen asunto ja työpaikka sekä hänen perhesuhteensa ja muut sosiaaliset siteet. Myös aikaisempi elämä ja käyttäytyminen otetaan huomioon arvioitaessa paonvaaran mahdollisuutta.⁶⁷

Paonvaara katsotaan yleensä olevan selvästi olemassa, jos epäilty on tavattu pakosalta, yrittänyt paeta, ilmaissut pakoaikeensa tai tehnyt valmisteluja pakoaan varten. Paonvaara voi olla olemassa prosessin joka vaiheessa aina esitutkinnasta tuomioon täytäntöönpanoon asti. Varsinkin ylitörkeissä rikoksissa on hyvin paljon mahdollista, että epäiltyä pidetään vangittuna esitutkinnan alkuvaiheista aina tuomion tuomioistuimen käsittelyyn ja mahdolliseen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon saakka, jotta epäilty ei yritä välttää esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai tuomion täytäntöön panemista.^{68 69}

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuihissaan katsonut paonvaaran olevan olemassa, jos henkilö on yrittänyt vaikeuttaa syytteen nostamista vaihtamalla asuinpaikkaansa tai jos henkilö on asunnoton tai työtön. Syytteiden vakavuus on myös syytä ottaa huomioon kokonaisarviossa.⁷⁰ Van der Tang-tapauksessa EIT arvioi paonvaaran

⁶⁷ Eriksson 2017 s. 7

⁶⁸ Halijoki 2001 s.221

⁶⁹ Eriksson 2017 s. 7-8

⁷⁰ EIT Toth-tapaus, tuomio 12.12.1991

olevan olennainen, kun henkilöllä ei ollut omaisuutta maassa ja hänen perheensä ja juurensa olivat ulkomailta.⁷¹ Debboub-tapauksessa EIT katsoi paonvaaraa osoittaviksi seikoiksi vakinaisen asunnon ja varojen puuttumisen, epäilyyn vakiintumattomuuden sekä väärin henkilöllisyystodistusten hallussapidon.^{72 73} EIT:n ratkaisuihin käy ilmi, että paonvaaran olemassaolo on olennainen varsinkin silloin, kun henkilöllä ei ole juurikaan kytköksiä maahan, jossa vangitsemista vaaditaan tai jos henkilöllä on vahvat kytkökset johonkin toiseen valtioon. Ratkaisuissaan EIT myös korostaa syytteiden vakavuutta vangitsemisasian kokonaisharkinnassa.

Paonvaaraa on käsitelty myös PKL 2:5.1:n 4 kohdassa, jonka mukaan henkilön saadaan vangita, jos ”hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa.” Tällä tarkoitetaan kvalifioitua paonvaaraa. Kohdan mukaan epäilty henkilö saadaan siis vangita enimmäisrangaistuksesta riippumatta. Kysymyksessä on tilanteet, joissa esimerkiksi ulkomaalainen henkilö yrittää palata kotimaahansa tai muuten poistua maasta välttääkseen seuraamukset. Ulkomaalaista henkilöä ei kuitenkaan saa vangita vain sen takia, että hän on ulkomaalainen, vaan maastapoistumisvaarasta tulee olla todennäköisyysnäyttöä. Tämän lisäksi asiassa on otettava huomioon kohtuullisuus, mistä johtuen vähäisestä rikoksesta vangitseminen ei ole sallittua.⁷⁴

Paonvaaran voidaan yleensä katsoa olevan sitä suurempi, mitä vakavammasta rikoksesta on kysymys ja mitä ankarampi rangaistus rikoksesta olisi mahdollisesti tulossa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tapauksissaan todennut tämän todeksi, mutta samalla myös painottanut, että paonvaaraa ei voida arvioida pelkästään tulevan rangaistuksen ankaruuden mukaisesti. Epäilylle henkilölle tulee aina varta mahdollisuus

⁷¹ EIT van der Tang-tapaus, tuomio 13.7.1995

⁷² EIT Debboub-tapaus, tuomio 9.11.1999

⁷³ Halijoki 2001 s. 221

⁷⁴ Helminen ym. 2014 s. 851

esittää asiaan oma kantansa ja mahdollinen vastanäyttö, jotta epäily paonvaarasta voitaisiin kumota.⁷⁵ Paonvaaraa arvioitaessa täytyy siis aina ottaa huomioon myös tekijän henkilökohtaiset olosuhteet ja paonvaaran mahdollisuus tulee arvioida henkilö- ja tapauskohtaisesti.

3.5.2.2. Jälkienpeittämisvaara

Jälkienpeittämisvaara tunnetaan myös nimillä kolluusiovaara sekä sotkemisvaara. Jälkienpeittämisvaarasta säädellään PKL 2:5.1:n 2b kohdassa 2. Jälkienpeittämisvaarasta voidaan puhua, jos on syytä epäillä, että epäilty yrittää vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa.⁷⁶ Kysymys voi olla esimerkiksi esinetodisteiden kätkemisestä tai hävittämisestä taikka pyrkimys vaikuttaa esitutkinnassa kuultavan henkilön kertomukseen sopimalla valheellinen tarina tai uhkailemalla.

Jälkienpeittämisvaara on yleensä ajankohtainen heti tai melko pian rikoksen jälkeen. Tästä johtuen henkilö saatetaankin pidättää tai ensimmäisessä vangitsemisoikeudenkäynnissä vangita, mutta vapauttaa melko pian esitutinnan edetessä siihen pisteeseen, että jälkienpeittämisvaara poistuu. Rikokseen syyllistyneen tunnustus tai myötävaikuttaminen oman rikoksen selvittämiseen lähtökohtaisesti poistaa jälkienpeittämisvaaran. Myös esitutinnan valmistuminen ja rikosasian pääkäsittely poistaa jälkienpeittämisvaaran.⁷⁷ Jälkienpeittämisvaara voi kuitenkin tulla ajankohtaiseksi uudestaan myöhemmin, jos esimerkiksi syyttäjä päättää suorittaa asiassa lisätutkintaa syyteharkintavaiheessa.⁷⁸

⁷⁵ Halijoki 2001 s. 222

⁷⁶ HE 222/2010 vps. 17

⁷⁷ Halijoki 2001 s. 222

⁷⁸ Eriksson, 2017 s. 9

3.5.2.3. Rikosten jatkamisvaara

Rikollisen toiminnan jatkamisvaarasta säädelään PKL 2:5 §:n 2c kohdassa. Kaikessa lyhykäisyydessään kohta kuuluu ”*jatkaa rikollista toimintaa*”. Jatkamisvaaraa arvioitaessa on otettava huomioon henkilön aiempi rikollisuus ja rikosten nopea uusiminen. Pelkkä pitkä rikosrekisteri yksinään ei voi kuitenkaan olla peruste pidättää tai vangita jatkamisvaaran vuoksi. Yleensä jatkamisvaara on ajankohtainen, kun pyritään katkaisemaan henkilön rikoskierte. Rikoskierteestä voidaan puhua, jos henkilö on syyllistynyt samanlaisiin tai samankaltaisiin rikoksiin kuin missä tutkittavana olevassa rikoksessa on kysymys. Myös organisoituneen rikollisuuden kohdalla peruste on yleensä olemassa.^{79 80}

Vanhan pakkokeinolain HE 14/1985 mukaan ”*odotettavissa olevan rikollisuuden ei välttämättä tarvitse olla samanlajista kuin se, josta epäilty pidätetään*”. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi omaisuusrikoksen vuoksi vangittu henkilö voidaan vangita jatkamisvaaran vuoksi, jos hän suunnittelee kosta ilmiantajalleen.⁸¹ Myös tietoon tulleet suunnitelmat mahdollisesta muusta rikollisuudesta voivat olla jatkamisvaaran perusteena. Uuden pakkokeinolain HE:n 222/2010 rikollinen toiminta on määritelty seuraavasti. ”*...kysymyksessä täytyy olla nimenomaan epäily rangaistavaksi säädetyn teon tai säädettyjen tekojen eli rikoksen tai rikosten tekemisestä. Tästä näkökulmasta huolimatta käytettäisiin voimassa olevan lain mukaista ilmaisua ”rikollinen toiminta”, koska tapauskohtaisista olosuhteista saattaa esimerkiksi riippua, onko syytä epäillä henkilön syyllistyvän yhteen tai useampaan rikokseen. Usein käytännössä on kysymys rikoskierteessä olevan henkilön rikollisen toiminnan katkaisemisesta.*”⁸² Rikollisen toiminnan selitystä on siis tarkennettu, mutta

⁷⁹ Halijoki 2001 s. 223

⁸⁰ Eriksson, 2017 s. 9-10

⁸¹ HE 14/1985 vp s. 49

⁸² HE 222/2010 vp s. 247

hallituksen esityksessä on päädytty käyttämään vakiintunutta termiä rikollinen toiminta.⁸³

3.5.2.4. Identifiointiperuste

PKL 2:5.1:n 3 kohta sallii myös henkilön pidättämisen ja vangitsemisen, jos henkilö on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan taikka antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon. Kysymys on siis tilanteesta, jossa poliisiviranomainen ottaa kiinni henkilön eikä pysty varmistumaan hänen nimestään ja osoitetiedoistaan.

Vangitseminen tällä perusteella on periaatteessa mahdollinen, mutta erittäin harvinainen, koska poliisiviranomainen yleensä pystyy selvittämään henkilön nimen ja henkilötiedot pidättämisen määräajan puitteissa. Kyseinen peruste tulee useimmiten kysymykseen vain pidättämistä koskevissa asioissa. Pidättämis- ja vangitsemisperuste poistuu heti kun henkilön nimi ja osoite on saatu selville.^{84 85}

3.6.2. Pidättämiseen oikeutetut virkamiehet

Pidättämiseen oikeutetut virkamiehet on lueteltu tyhjentävästi PKL 2:9 §:ssä. Poliiseista pidättämiseen on oikeutettu komisariat ja arvojärjestyksessä hänen yläpuolellaan olevat poliisit. Konstaapelit ja poliisin alipäällystö eivät siis saa tehdä päätöstä pidättämisestä, vaan heidän määräyksen on tultava heidän esimieheltään. Tämän lisäksi eräät tullin virkamiehet ja rajavartiolaitoksen virkamiehet, jotkut puolustusvoimien virkamiehet sekä syyttäjät luetaan tähän listaan.

Myös pidätetyn vapaaksi päästämisestä päättää aina pidättämiseen oikeutettu virkamies PKL 2:7.2:n mukaan. Yleensä

⁸³ Eriksson 2017 s. 10

⁸⁴ Helminen ym. 2014 s. 833-834

⁸⁵ Eriksson 2017 s. 10-11

vapauttamispäätöksen tekee poliisissa jutun tutkinnanjohtaja, joka on tehnyt päätöksen myös pidättämisestä. Jos pidättämiseen oikeutettu virkamies esittää pidätettyä henkilöä vangittavaksi tuomioistuimessa, päättää hänen vapauttamisestaan tuomioistuin. Kun rikosasia on siirtynyt esitutkinnasta syyttäjälle, päättää syyttäjä henkilön pidättämisestä tai pidätetyn henkilön vapauttamisesta.⁸⁶

3.6.3. Menettely pidättämisessä

Kun pidättämiseen oikeutettu virkamies on tehnyt pidättämispäätöksen henkilöstä ja pidätettävä henkilö on otettu poliisin huostaan, on häntä kuultava mahdollisimman pian. Sen lisäksi, että henkilöä kuulustellaan rikoksesta, mistä häntä epäillään, on häntä kuultava myös itse pidättämisestä. Tässä pidättämiseen oikeutetun viranomaisen täytyy ottaa huomioon pakkokeinojen käytöstä säädetyt periaatteet. Henkilön pidättäminen voi olla esimerkiksi kohtuutonta, jos hän on yksinhuoltaja ja hänellä on pieni lapsi yksin kotona tai pidättäminen aiheuttaa kohtuutonta haittaa hänen työlleen. Pidätetylle on ETL 4:10.1:n mukaan ilmoitettava hänen oikeudestaan käyttää avustajaa. Ilmoitus on tehtävä viipymättä vapaudenmenetyksen alkamisesta.⁸⁷

Rikoslain 6 luvun 13 § mukaan ennen tuomion antamista aiheutunut vapaudenmenetysaika on vähennettävä tuomiosta, jos vapaudenmenetys on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään 24 tuntia.⁸⁸ Tästä johtuen henkilön kiinniotto ja pidätysaika sekä vapauttamisaika on kirjattava poliisin tietojärjestelmään hyvin yksityiskohtaisesti. Kirjauksen yhteydessä on mainittava vapautensa menettäneen henkilötiedot sekä yksityiskohtaiset tiedot vapaudenriiston perusteesta.⁸⁹

Poliisihallitus on laatinut lomakkeen vapautensa menettäneen oikeuksista ja velvollisuuksista, joka annetaan vapautensa menettäneelle

⁸⁶ Helminen ym. 2014 s. 836

⁸⁷ Helminen ym. 2014 s. 837

⁸⁸ Tolvanen, 2011 s. 204

⁸⁹ Helminen ym. 2014 s. 837

tiedoksi. Edellä mainitussa lomakkeessa on lueteltu perusoikeudet, kuten oikeus lepoon, ulkoiluun, terveydenhuoltoon ja ruokailuun sekä yhteydenpito läheisiin. Lomakkeessa kerrotaan myös epäillyn puolustautumisen kannalta tärkeistä oikeuksista, kuten oikeus avustajaan sekä oikeus olla myötävaikuttamatta rikoksen selvittämiseen.⁹⁰

3.6.3. Pidättämisen kesto

PKL 2:1.3:n mukaan henkilö on pidätettävä viimeistään 24 tunnin kuluessa kiinniottamisesta. Pidättämisen edellytysten on oltava voimassa koko pakkokeinon käytön ajan. Jos edellytykset eivät ole enää voimassa, on PKL 2:7 §:n mukaan henkilö päästettävä heti vapaaksi. Pidätetty henkilö on päästettävä vapaaksi viimeistään vangitsemisvaatimuksen tekemistä varten säädetyn ajan jälkeen, jos pidättämiseen oikeutettu virkamies ei esitä henkilöä vangittavaksi.

PKL 3:4 §:n mukaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tulee toimittaa vangitsemisvaatimus tuomioistuimelle viipymättä. Viimeistään vaatimus on toimitettava kolmantena päivänä kiinniottamispäivästä ennen kello kahtatoista ja tuomioistuimen on käsiteltävä asia viimeistään neljän vuorokauden kuluttua kiinniottamisesta.

Pidätysaika siis vaihtelee sen mukaisesti, esitetäänkö henkilöä vangittavaksi. Vapaudenmenetyksaika lasketaan siitä kellonajasta lähtien, kun henkilö on otettu kiinni. Tästä eteenpäin määräajat lasketaan tuntien perusteella eikä kalenterivuorokausien perusteella. Varsinainen pidätysaika saa kestää enintään kolme vuorokautta. Jos henkilöä esitetään vangittavaksi, voi vapaudenmenetys kestää enintään neljä vuorokautta.⁹¹ Normaalin käytännön mukaan virastoissa ja tuomioistuimissa viikonloput ja pyhäpäivät siirtävät määräaikoja seuraavaan arkipäivään. Pidättämisen ja vangitsemisen kohdalla tällaista määräaikojen siirtoa ei kuitenkaan saa

⁹⁰ Poliisihallitus 2014 s. 1-7

⁹¹ Helminen ym, 2014 s. 841

tehdä, vaan määräajoista pidetään tiukasti kiinni. Tämä suojelee pakkokeinojen kohdetta kohtuuttoman pitkältä vapaudenmenetykseltä.

3.7. Vangitseminen

3.7.1. Yleistä

Vangitseminen on ankarin vapauteen kohdistuva pakkokeino, jota käytetään yleensä ennen oikeudenkäyntiä, esitutkinnan aikana tai toisen näistä turvaamiseksi. Myös poissaoleva epäilty tai vastaaja voidaan määrätä vangittavaksi tietyin edellytyksin. Tuomioistuin voi tietyissä tapauksissa määrätä myös tuomitun henkilön vangittavaksi siihen asti, kunnes hänen vankeusrangaistuksensa täytäntöönpano alkaa, vaikka tuomio ei olisikaan vielä lainvoimainen.

Vangitsemisesta voi päättää vain tuomioistuin pidättämiseen oikeutetun virkamiehen vaatuksesta. Vain rikoksesta epäilty henkilö tai rikosasian vastaaja voidaan määrätä vangittavaksi. Vangitsemisen edellytykset on lueteltu PKL 2:11 §:ssä ja ne ovat lähes samanlaiset pidättämisen edellytysten kanssa.

3.7.2. Vangitsemisen edellytykset

Vangitsemisen edellytykset on säädetty PKL 2:11 §:ssä ja tuomitun vangitsemisen edellytykset PKL 2:12 §:ssä.

Pakkokeinolaki 2 luku 11 § vangitsemisen edellytykset

Tuomioistuin saa vangitsemisvaatimuksen esittämiseen oikeutetun virkamiehen vaatuksesta määrätä rikoksesta todennäköisin syin epäillyn vangittavaksi 5 §:n 1 momentissa säädettyin edellytyksin.

Kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan vangita, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos vangitsemiseen muuten on 5 §:n 1 momentissa säädetty edellytykset ja vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Jos epäilty on vangittu tämän momentin nojalla, on häntä koskeva vangitsemisasiä käsiteltävä uudelleen siten kuin 3 luvun 11 §:ssä säädetään. Vangitsemisvaatimuksen tekijän pyynnöstä tuomioistuin voi siirtää vangitsemisasiän uudelleen käsittelyn syyteasiassa toimivaltaiselle tuomioistuimelle. Tuomioistuimen on heti ilmoitettava päätöksestään tälle tuomioistuimelle.

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty, jonka luovuttamista Suomeen tullaan pyytämään, saadaan vangita, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja jos epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden, luovuttamispyyntöön sisällytettävien rikosten määrän tai laadun taikka muiden vastaavien seikkojen perusteella on syytä epäillä, ettei hän saavu vapaaehtoisesti Suomeen syytetoimenpiteitä varten.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa vangita.

Pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä yleisiä ja erityisiä on käsitelty tämän tutkielman pidättämistä koskevassa kappaleessa 3.6. Vangitsemispäätös voidaan tehdä tietyin poikkeuksin vain silloin, kun henkilöä epäillään todennäköisin syin rikoksesta. Jos kyse on rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta, kuin kaksi vuotta vankeutta, voi tuomioistuin määrätä todennäköisin syin epäillyn henkilön vangittavaksi. Tällöin on kysymyksessä ns. ylitörkeä rikos, eikä vangitsemiseen tarvita muita perusteita. EIT on kuitenkin katsonut, että pelkästään rikoksen törkeys ei ole riittävä peruste pitkäkestoisen vangitsemisen jatkamiselle, vaan tarvitaan esimerkiksi perusteltu epäily paonvaarasta. Tämän vuoksi mahdolliset lisäperusteet on syytä kirjata vangitsemispäätökseen, jos niitä on kyseissä tapauksessa olemassa.⁹²

⁹² Helminen ym. 2014 s. 850

Jos rikoksesta on säädetty kahta vuotta lievempi rangaistus, mutta siitä säädetty ankaran rangaistus on vähintään vuosi vankeutta voi todennäköisin syin epäillyn henkilön määrätä vangittavaksi vain, jos asiassa on syytä epäillä paonvaaraa, jälkienpeittämisvaaraa tai rikosten jatkamisvaaraa.

PKL 2:11.2:n mukaan henkilön voi vangita myös syytä epäillä -perusteella. Vangitseminen voidaan tässä tapauksessa tehdä vain silloin, jos asiassa on tulossa lisäselvitystä ja vangitseminen on erittäin tärkeää sen vuoksi. Syytä epäillä -perusteella vangitseminen voi kestää enintään yhden viikon, jonka jälkeen tuomioistuimen tulee ottaa asia uudelleen käsittelyyn. Esitutkintaviranomaisen tulee tämän viikon aikana hankkia lisänäyttöä rikosepäillyn tueksi tai tuomioistuin määrää rikoksesta epäillyn vapautettavaksi.

PKL 2:11.3:n käsittelee rikoksesta todennäköisin syin epäillyn vangitsemista, jonka luovuttamista tullaan pyytämään Suomeen. Kyseessä on siis poissaolevan henkilön vangitseminen. Vangitsemispäätöksen voi tehdä vain siinä tapauksessa, jos rikoksesta säädetty rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja on syytä epäillä, että henkilö ei tule saapumaan vapaaehtoisesti Suomeen. Tässä harkinnassa on otettava huomioon epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet, rikosten määrä tai laatu ja muut vastaavat seikat.

Tällä hetkellä Suomessa huomiota on herättänyt MV-lehden perustajan Ilja Janitskin tapaus. Helsingin käräjäoikeus määräsi Janitskinin poissaolevana vangittavaksi kesäkuussa 2017 epäiltynä törkeästä kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, törkeästä kunnianloukkauksesta, tekijänoikeusrikoksesta, salassapitorikoksesta sekä rahankeräysrikoksesta. Ennen tätä Andorrassa asuvaa Janitskinia oli pitkään yritetty saada Suomeen kuulusteluja varten. Pitkällisten prosessien jälkeen espanjalainen tuomioistuin päätti luovuttaa Janitskin Suomeen ja hänet saatiin lopulta tuotua Suomeen huhtikuussa 2018, jolloin

käräjäoikeus käsitteli hänen vangitsemisasiansa uudelleen ja määräsi hänet edelleen pidettäväksi vangittuna.

Näiden edellytysten lisäksi vangitseminen on mahdollista myös PKL 5:10 §:n mukaan, jos henkilö on määrätty matkustuskieltoon ja hän rikkoo matkustuskieltoa, pakenee tai valmistelee pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa.

Pakkokeinolaki 2 luku 12 § Tuomitun vangitsemisen edellytykset

Tuomioistuin saa syyttäjän tai vastaajalle rangaistusta vaatineen asianomistajan vaatimuksesta määrätä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna, jos:

- 1) tuomittu rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta;
- 2) tuomittu rangaistus on vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta mutta vähintään yksi vuosi vankeutta ja on todennäköistä, että tuomittu:
 - a) lähtee pakoon tai muuten karttaa rangaistuksen täytäntöönpanoa; tai
 - b) jatkaa rikollista toimintaa;
- 3) tuomittu rangaistus on vähemmän kuin yksi vuosi vankeutta ja:
 - a) tuomitulla ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa rangaistuksen täytäntöönpanoa; tai
 - b) hänet on tuomittu yhdellä tai useammalla päätöksellä vankeusrangaistukseen useista lyhyin väliajoin suoritetuista rikoksista ja vangitseminen on tarpeen vakavuusasteeltaan samanlaisen rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi.

Päätös tuomitun vangitsemisesta on voimassa, kunnes rangaistuksen täytäntöönpano alkaa tai muutoksenhakutuomioistuimien toisin päättää.

Edellytykset tuomitun henkilön vangitsemisesta vastaavat pidättämisen edellytyksiä sillä poikkeuksella, että jälkienpeittämisvaaraa ei enää tuomion antamisen jälkeen ole, joten siitä ei ole säädelty PKL 2:12 §:ssä. Olennaista on, että syyttäjän tai asianomistajan, joka on vaatinut vastaajalle rangaistusta, täytyy vaatia vangitsemista tuomioistuimessa ja vastaajalle on tuomittu ehdoton vankeusrangaistus.

Jos tuomittu rangaistus on vähintään kaksi vuotta ehdotonta vankeutta, ei vangitseminen edellytä pakkokeinolain mukaan muita lisäedellytyksiä. Alle kahden vuoden, mutta yli yhden vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen kohdalla edellytetään lisäksi paonvaaraa, rikosten jatkamisvaaraa. Alle yhden vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen jälkeen henkilö voidaan määrätä vangittavaksi, jos hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistuu maasta paetakseen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. Lisäksi perusteena voi olla henkilön rikoskierteen katkaiseminen. Hallituksen esityksessä 181/1994 rikoskierteen katkaisua koskevien perusteluiden mukaan rikosten ei tarvitse välttämättä olla samannimisiä vaan enemmän tulee kiinnittää huomiota rikosten vakavuusasteeseen ja niiden samankaltaisuuteen. Lisäksi tuomioistuimen tulee ottaa huomioon vastaajan elämäntilanne.⁹³

Samoin, kuten pidättämisen kohdalla, on pakkokeinolakiin sisällytetty kohtuuttoman vangitsemisen kieltö. PKL 2:13 §:n mukaan henkilöä ei saa vangita, *jos se olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn tai tuomitun iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi*. Asian laatu tulisi ottaa huomioon siten, että vangitsemisesta aiheutuva kärsimys ei ylitä kyseisestä rikoksesta todennäköisesti tuomittavaa rangaistusta.⁹⁴ Vangitseminen ei siis pidättämisen tavoin voisi tulla kysymykseen, jos kyseessä olevasta

⁹³ HE 181/1994 vp s. 8

⁹⁴ Helminen ym. 2014 s. 852

rikoksesta todennäköisesti tuomittaisiin sakkorangaistus. Tuomioistuin voi harkintansa mukaan määrätä henkilön myös matkustuskieltoon vangitsemisen sijaan, jos vangitseminen katsotaan kohtuuttomaksi toimenpiteeksi.

3.7.3. Toimivaltainen tuomioistuin

Pääsääntöisesti vangitsemisasiaa käsittelee se tuomioistuin, joka on syyteasiassa toimivaltainen. Rikosasioissa toimivaltainen on se tuomioistuin, jonka piirissä rikos on tehty. PKL 3:1.1:n mukaan toimivaltainen tuomioistuin voi olla kuitenkin myös jokin toinen tuomioistuin, jossa asian käsittely käy sopivasti päinsä. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi sen paikkakunnan tuomioistuin, mistä henkilö otetaan kiinni, voi olla toimivaltainen käsittelemään vangitsemisasiaa.⁹⁵

Käytännössä voi olla mahdotonta järjestää henkilön kyyditystä tarpeeksi ajoissa rikoksen tekopaikkakunnalle. Tällöin on kuitenkin huolehdittava, että käsittelyyn tarvittava näyttö saadaan toimitettua vangitsemiskäsittelyyn. Tuomioistuinten päivystysviikonlopuista voi myös johtua, että esimerkiksi Vantaan käräjäoikeuden piiriin kuuluvan henkilön vangitsemisoikeudenkäynti käsitellään Helsingin käräjäoikeudessa. Vangitsemisoikeudenkäynnissä tuomioistuin on toimivaltainen yhden tuomarin kokoonpanossa. Muutkin kokoonpanot ovat mahdollisia, mutta käytännössä asiat käsitellään aina yhden tuomarin kokoonpanossa.^{96 97}

3.7.4. Vangitsemisvaatimus

Vangitsemisasiain käsittely tuomioistuimessa alkaa, kun pidättämiseen oikeutettu virkamies toimittaa tuomioistuimelle vangitsemisvaatimuksen. Yleensä poliisiviranomainen ottaa henkilön ensin kiinni ja pidättää tämän 24 tunnin sisään kiinni ottamisesta. Poliisiviranomainen saa pidättää henkilön

⁹⁵ Eriksson 2017 s. 12

⁹⁶ Helminen ym. 2014 s. 856

⁹⁷ Eriksson 2017 s. 12

korkeintaan kolmeksi vuorokaudeksi eli 72 tunniksi, jonka jälkeen henkilö on vapautettava tai hänen vangitsemistaan koskeva asia on saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi.

PKL 3:4 §:n mukaan vaatimus pidätetyn vangitsemisesta eli vangitsemisvaatimus on toimitettava tuomioistuimelle viipymättä ja viimeistään kolmantena päivänä kiinniottamispäivästä ennen kello kahtatoista. Pakkokeinolain mukaan vangitsemista voi siis vaatia myös ennen kuin pidättämisen määräaika päättyy. Usein kuitenkin poliisiviranomainen käyttää tämän kolme päivää asian selvittämiseen ja mahdollisten todisteiden keräämiseen vangitsemisvaatimusta varten. Vangitsemisvaatimus on toimitettava myös pidätetylle sekä hänen avustajalleen viipymättä. Vaatimus saadaan tehdä myös suullisesti tai puhelimitse, mutta se on täydennettävä viipymättä kirjallisella vaatimuksella.^{98 99}

3.7.5. Asian tuomioistuinkäsittely

Kun vangitsemisvaatimus on toimitettu tuomioistuimeen, on seuraavana vaiheena vangitsemisvaatimuksen esittäminen. PKL 3:6 §:ssä säädellään vangitsemisvaatimuksen käsittelemisestä. Vangitsemisvaatimuksen tekijän tai hänen määräämänsä henkilön, joka on perehtynyt asiaan, on oltava läsnä vangitsemisoikeudenkäynnissä.¹⁰⁰

Vangitsemisoikeudenkäynnissä esitutinnan alkuvaiheessa läsnä on asian tutkinnanjohtaja tai hänen määräämänsä asian tutkija sijaisena. Sijainen käyttää asiassa vangitsemisvaatimuksen tekijän puhevaltaa siltä osin, kuin sitä ei ole rajoitettu vaatimuksessa. Rajoitukset voivat koskea muun muassa sitä, ettei pidättämiseen oikeutetun virkamiehen puhevaltaa käyttävä sijainen voisi esittää uusia vangitsemisperusteita, joita ei ole sisällytetty vangitsemisvaatimukseen.¹⁰¹

⁹⁸ Tolvanen ym. 2011 s. 231

⁹⁹ Eriksson 2017 s. 11

¹⁰⁰ Eriksson 2017 s. 13

¹⁰¹ Helminen ym. 2014 s. 864-865

Lainkohdan tavoitteena on, että vangitsemisoikeudenkäyntiin saapuisi mahdollisimman asiantunteva henkilö esittelemään vangitsemisvaatimuksen. Yleensä tämä henkilö on jutun tutkinnanjohtaja. Tutkinnanjohtajalla on yleensä parhaat valmiudet vastata tuomioistuimessa asiaan liittyviin seikkoihin. Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi myös ottaa vangitsemisoikeudenkäyntiin mukaan esimerkiksi jutun päätutkijan, joka voi tuoda käsittelyyn jotakin sellaista tietoa, mitä vangitsemiseen oikeutetulla virkamiehellä ei välttämättä ole.¹⁰²

Jos epäilty henkilö on pidätettynä, on häntä PKL 3:6.2:n mukaan kuultava henkilökohtaisesti vangitsemisoikeudenkäynnissä. Epäillyllä on lain mukaan oikeus myös käyttää avustajaa. Jos epäilty ei ole pidätettynä vangitsemisoikeudenkäynnin aikaan, on hänelle varattava tilaisuus tulla kuulluksi asiasta.¹⁰³ Epäillyn kuuleminen vangitsemisasiassa on hyvin tärkeää, koska henkilön vapauteen kohdistuva pakkokeino on hyvin ankara. Henkilön kuulemisen laiminlyönti on kontradiktorisuuden periaatteen vastaista ja se loukkaisi hänen perus- ja ihmisoikeuksiaan.¹⁰⁴

PKL 3:6.3:n mukaan vangittavaksi vaaditulle henkilölle ei kuitenkaan tarvitse varata tilaisuutta tulla kuulluksi, jos henkilö ei ole Suomessa, hänen olinpaikkansa ei ole tiedossa tai hän välttelee esitutkintaa tai oikeudenkäyntiä. Tällöin henkilö on mahdollista vangita myös poissaolevana. Jos vangittavaksi vaaditulla on avustaja, on avustajalle varattava tilaisuus tulla kuulluksi näissä tapauksissa. Vangitsemisasiassa on otettava uudelleen tuomioistuimen käsiteltäväksi viipymättä ja viimeistään neljän vuorokauden päästä siitä, kun vangittavaksi määrätty henkilö on menettänyt vapautensa.¹⁰⁵ Tällä määräajalla pyritään turvaamaan henkilön oikeuksia, jotta hän ei joudu olemaan kohtuuttoman pitkään olemaan vangittuna ilman, että häntä kuullaan henkilökohtaisesti tuomioistuimessa.¹⁰⁶

¹⁰² Eriksson 2017 s. 13

¹⁰³ Helminen ym. 2014 s. 866

¹⁰⁴ Halijoki, Juha 2002 s.24

¹⁰⁵ Fredman 2013 s. 469

¹⁰⁶ Eriksson 2017 s. 13

Vangitsemisoikeudenkäynnin aluksi vaatimuksen tekijä tai hänen sijaisensa toistaa suullisesti vangitsemisvaatimuksen. Tämän yhteydessä perusteita voi vielä tarkentaa tarvittaessa. Myös kirjallinen vangitsemisvaatimus jätetään tuomioistuimelle. Vangitsemisvaatimuksen tekijä voi toissijaisesti vaatia epäillyn asettamista matkustuskieltoon. Usein tämä vaatimus esitetään siltä varalta, että tuomioistuimen mielestä asiassa ei ole edellytyksiä vangitsemiselle.

Tämän jälkeen vangittavaksi vaadittu ja hänen mahdollinen avustajansa voi antaa oman vastineensa vangitsemisvaatimukseen eli vastataan vangitsemisen yleisiin ja erityisiin edellytyksiin. Epäilty voi esimerkiksi kiistää syyllistyneensä rikokseen tai vaatia lievemmän pakkokeinon käyttöä. Epäilty voi myös esittää perusteluja sille, miksei paonvaaraa, jälkienpeittämisvaaraa tai rikosten jatkamisvaaraa ole olemassa. Vangittavaksi vaadittu voi myös vedota vangitsemisen kohtuuttomuuteen.¹⁰⁷ Vangittavaksi vaadittu voi esittää näyttöä kantansa tueksi asian käsittelyssä. Vangitsemista vastaan puhuvina seikkoja ovat muun muassa esitutkinnassa kertyneen näytön vähäisyys, epäillyn työpaikka, asunto ja mahdolliset alaikäiset lapset sekä rikoksen lievyys. Tuomioistuimen päätös kunkin vangitsemisoikeudenkäynnin kohdalla on tilannekohtainen ja siinä on otettava huomioon vangitsemisen yleiset ja erityiset edellytykset sekä pakkokeinon käytössä sovellettavat periaatteet.¹⁰⁸

PKL 3:8 §:n mukaan vangitsemisasiassa käsittelyssä esitettävä selvitys on rajattu vain koskemaan vangitsemisen yleisiä ja erityisiä edellytyksiä koskevaan selvitykseen, ellei tuomioistuin katso muuhun olevan erityistä tarvetta. Tällä on haluttu rajata vangitsemisoikeudenkäynti koskemaan pelkästään vangitsemisasiaa ja haluttu estää käsittelyn laajeneminen eräänlaiseksi syyteasian esikäsittelyksi.¹⁰⁹ Vangitsemisoikeudenkäynti on siitä poikkeuksellinen, että siinä ei lähtökohtaisesti noudateta oikeudenkäynnin suullisuutta ja välittömyyttä

¹⁰⁷ Helminen ym. 2014 s. 870-871

¹⁰⁸ Eriksson 2017 s. 14

¹⁰⁹ Helminen – Lehtola – Virolainen 1988 s.628

koskevia periaatteita, koska asiassa käsiteltävä näyttö on lähinnä kirjallista näyttöä. Tällaista näyttöä ovat rikosilmoitus ja esitutkinnassa suoritettujen kuulusteluiden kuulustelupöytäkirjat.^{110 111}

3.7.6. Päätös vangitsemisasiassa

Vangitsemispäätöksen sisällöstä säädellään PKL 3:10 §:ssä.

Pakkokeinolaki 3 luku 10 § **Päätös vangitsemisasiassa**

Vangitsemispäätöksessä on lyhyesti mainittava tiedot rikoksesta, josta vangittua epäillään, ja vangitsemisen peruste. Päätös on julistettava heti tai viimeistään samaan rikoskokonaisuuteen liittyvien vangitsemisasioiden käsittelyn päätyttyä.

Jos vaatimus pidätetyn vangitsemisesta hylätään, pidätetty on määrättävä päästettäväksi heti vapaaksi.

Lainkohdan mukaan päätös on siis joko 1 momentin mukainen vangitsemispäätös tai 2 momentin mukainen päätös, jolla vangitsemisvaatimus hylätään. Vangitsemisen sijaan tuomioistuin voi myös harkinnan mukaan katsoa matkustuskiellon olevan riittävä pakkokeino asiassa. Päätös annetaan pääsääntöisesti heti käsittelyn lopuksi. Vaihtoehtoisesti päätös voidaan antaa, kun samaan rikoskokonaisuuteen liittyvien rikosasioiden käsittelyt saadaan päätökseen. Pakkokeinolakia koskevan hallituksen esityksen 222/2010 tarkemmissa perusteluissa tällä on tarkoitettu tilannetta, jossa samasta rikoksesta on epäiltynä useita henkilöitä ja rikostutkinnallisista syistä heidän vangitsemisasiansa on käsiteltävä erikseen.^{112 113}

Vangitsemispäätöksessä tuomioistuimen on mainittava tiedot rikoksesta, josta vangittua epäillään ja vangitsemisen peruste. Perusteista

¹¹⁰ Halijoki 2002 s. 26

¹¹¹ Eriksson 2017 s. 14

¹¹² HE 222/2010 vp s. 255

¹¹³ Eriksson 2017 s. 15

on käytävä ilmi, että henkilöä todennäköisin syin epäillään kyseisestä rikoksesta, joka on vangitsemisen yleinen edellytys, ja vangitsemisen erityinen edellytys. Näitä erityisiä edellytyksiä ovat aiemmissa kappaleissa käsitellyt paonvaara, jälkienpeittämisvaara ja rikosten jatkamisvaara. Ns. ylitörkeissä rikoksissa erityisiä edellytyksiä ei välttämättä tarvita, mutta niiden ollessa olemassa, on ne syytä kirjata vangitsemispäätökseen. Lisäksi tuomioistuimen on vangitsemispäätöksessä otettava huomioon pakkokeinojen käyttöön liittyvät periaatteet. Yleensä tämä näkyy päätöksissä maininnalla, että vangitseminen ei ole kohtuutonta tai pidemmin vangitseminen ei ole asian laadun, epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi kohtuutonta.¹¹⁴ Vangitsemispäätöksessä tuomioistuimen on myös asetettava määräaika syytteen nostamista varten.¹¹⁵

Jos tuomioistuin päätyy päätöksessään hylkäämään vangitsemisvaatimuksen, pidätetty henkilö päästettävä heti vapaaksi, jollei hänen pitämiseen edelleen säilössä ole olemassa muuta syytä. Tällainen muu syy voi olla olemassa, jos henkilö esimerkiksi kärsii vankeusrangaistusta toisesta asiasta, mistä hän on saanut lainvoimaisen tuomion. Hylkäävästä päätöksestä on käytävä ilmi, miltä osin vaatimuksessa esitetyt perusteet vangitsemiselle ovat jääneet näyttämättä toteen tai miltä osin vangitsemisen perusteet eivät ole käsillä asiassa. Kohtuuttomissa tilanteissa tuomioistuimen on perusteltava, miksi vangitseminen on kohtuuton.^{116 117}

3.7.6. Muutoksenhaku

Vangitulla henkilöllä on kaksi eri keinoa hakea muutosta vangitsemispäätökseen: vangitsemiskantelu ja vangitsemisasiain uudelleen

¹¹⁴ Helminen ym. 2014 s. 882

¹¹⁵ Eriksson 2017 s. 15-16

¹¹⁶ Helminen ym. 2014 s. 883

¹¹⁷ Eriksson 2017 s. 16

käsittely. Jos henkilö on vangittu todennäköisin syin epäiltynä, hän voi hakea vangitsemisasian uudelleenkäsittelyä kahden viikon kuluttua edellisestä vangitsemispäätöksestä. PKL 3:15 §:n mukaan tuomioistuimen on otettava tällainen pyyntö käsittelyyn viimeistään neljän vuorokauden kuluttua pyynnön esittämisestä. Uudelleenkäsittelyä on lain mukaan mahdollista pyytää aikaisemminkin, jos siihen on aihetta edellisen käsittelyn jälkeen ilmi tulleen seikan johdosta. Tällainen seikka voisi olla esimerkiksi vangitun syyttömyyttä osoittava näyttö. Vangitsemisasian uudelleenkäsittelyssä tuomioistuimeen kokoontuu samat osapuolet, kuin vangitsemisoikeudenkäynnissä ja tuomioistuin arvioi vangitsemisen edellytykset uudelleen. Rikoksen esitutinnan edetessä esimerkiksi jälkienpeittämisvaara poistuu ja henkilö voidaan vapauttaa tai määrätä matkustuskieltoon, koska yleiset ja erityiset edellytykset eivät välttämättä ole enää voimassa. Pakkokeinon käyttö on saattanut myös muodostua muuttuneiden olosuhteiden vuoksi kohtuuttomaksi.^{118 119}

Toinen vaihtoehto muutoksenhauille on PKL 3:19 §:n mukainen vangitsemiskantelu, jolloin alemman oikeusasteen vangitsemispäätöksestä kannellaan ylemmälle oikeusasteelle. Käräjäoikeuden päätöksestä kannellaan hovioikeuteen ja hovioikeuden päätöksestä korkeimpaan oikeuteen. Kantelun tarkoituksena on puuttua alemman oikeusasteen virheelliseen tai lainvastaiseen vangitsemispäätökseen. Vangitsemisasian kummatkin osapuolet, vangittu henkilö ja vangitsemisvaatimuksen esittäjä, voivat kannella vangitsemispäätöksestä. Kantelu on erilainen muutoksenhakekeino kuin valitus. Kantelulle ei ole asetettu määräaikaakaan eikä se vaadi erillistä tyytymättömyyden ilmoitusta. Kanteluasiat käsitellään tuomioistuimissa aina kiireellisinä. Kantelussa on yksilöitävä millä tavoin alempi oikeusaste on tehnyt virheen päätöksessään. Kanteluasiassa on myös noudatettava kontradiktorista periaatetta, eli toiselle osapuolelle on

¹¹⁸ Fredman 2013 s. 476

¹¹⁹ Eriksson 2017 s. 16-17

varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Yleensä tämä tapahtuu kirjallisella vastauksella.^{120 121}

3.8. Matkustuskielto

3.8.1. Yleistä

Matkustuskielto on varsin uusi vapauteen kohdistuva pakkokeino. Matkustuskieltoa ehdotettiin lisättäväksi lainsäädäntöön vasta HE 14/1985, jonka perusteluiden sivuilla 44-45 katsottiin, että matkustuskieltoa voitaisiin käyttää erityisesti silloin, kun pakkokeinojen käyttö kohdistuu nuoreen henkilöön. Hallituksen esityksen mukaan matkustuskielto on erityisesti nuorille rikoksista epäillyille vangitsemista sopivampi vaihtoehto eräissä tapauksissa, koska se on kohtuullisempi pakkokeino kuin vangitseminen. Lisäksi matkustuskielto on lievempänä pakkokeinona useissa tapauksissa vähimmän haitan periaatteen mukainen, koska se vähentää vapauden menetyksestä aiheutuvia haittavaikutuksia.¹²² Matkustuskieltoa on käytetty muihin pakkokeinoihin verrattuna huomattavan vähän. Vuonna 2016 matkustuskieltoa käytettiin pakkokeinona 639 kertaa¹²³. Matkustuskiellon edellytykset ja säädökset ovat vielä nykyäänkin pakkokeinolaissa pääpiirteissään edellä mainitun hallituksen esityksen mukaisia.

Nykyisin matkustuskiellosta säädetään pakkokeinolain 5 luvussa. Matkustuskielto on pidättämisen tai vangitsemisen sijaan käytettävä lievempi pakkokeino, jossa rikoksesta todennäköisin syin epäillyn liikkumisvapautta rajoitetaan. Yleensä matkustuskieltopäätöksessä määrätään, että henkilö ei saa poistua tietyn kaupungin tai kunnan alueelta

¹²⁰ Fredman 2013 s. 475

¹²¹ Eriksson 2017 s. 17

¹²² HE 14/1985 vp s. 44-45

¹²³ Tilastokeskus 2017 liitetaulukko 1

ja hänen täytyy tiettyinä kellonaikoina olla tavattavissa määrättyssä osoitteessa. Tällaisia paikkoja voi olla esimerkiksi yöaikaan kotiosoite tai työaikaan työosoite. Matkustuskieltopäätöksessä yleensä myös määrätään, että henkilön on ilmoitauduttava tiettyinä viikonpäivinä poliisilaitoksella.

Matkustuskiellon edellytykset ovat samantapaiset kuin vangitsemisen edellytykset. Tuomioistuimien voikin vangitsemisasiaa käsitellessään määrätä henkilön vangitsemisen sijaan matkustuskieltoon oma-aloitteisesti.¹²⁴ Myös pidättämiseen oikeutettu viranomainen voi päästää tuomioistuimen vangitseman henkilön matkustuskieltoon, jos hänen mielestään vangitsemisen edellytykset eivät enää täyty. Tästä on kuitenkin ilmoitettava syyttäjälle, joka voi niin halutessaan ottaa asian omaan käsittelyynsä. Esitutkinnan päätyttyä syyttäjä päättää mahdollisesta matkustuskiellon kumoamisesta. PKL 5:7 §:n mukaan matkustuskieltopäätöstä saadaan myös muuttaa muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tai tärkeästä syystä. Tällainen syy voi olla esimerkiksi sairaalaan joutuminen tai muutto.

3.8.2. Edellytykset

Matkustuskiellon edellytykset on säädetty PKL 5:1 §:ssä.

Pakkokeinolaki 5 luku 1 § Matkustuskiellon edellytykset

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:

- 1) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;

¹²⁴ Helminen ym. 2014 s. 945

2) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; tai

3) jatkaa rikollista toimintaa.

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa määrätä matkustuskieltoon.

Matkustuskieltoon voidaan määrätä henkilö, jota todennäköisin syin epäillään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta. Tämän lisäksi täytyy olla syytä epäillä paonvaaraa, jälkienpeittämisvaaraa tai rikosten jatkamisvaaraa. Näitä on käsitelty tutkielmassa tarkemmin jo aiemmin pidättämistä koskevassa kappaleessa 3.6. Perusteet ovat siis samat kuin PKL 2:5.1:n 2 kohdassa säädetty vangitsemisen ja pidättämisen perusteet.

Määrättäessä matkustuskieltoa, tulee henkilöä epäillä samanasteisella todennäköisyydellä rikoksesta, kuin pidättämisen tai vangitsemisen yhteydessä. Henkilöä täytyy siis todennäköisin syin epäillä rikoksesta. Henkilö voidaan pidättää tai määrätä vangittavaksi myös alhaisemmalla syytä epäillä perusteella lyhyeksi ajaksi, jos asiassa on odotettavissa lisäselvitystä ja vapaudenriisto on erittäin tärkeä sen vuoksi. Matkustuskieltoa koskevassa lainkohdassa PKL 5:1 §:ssä tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan ole mainittu.¹²⁵ Oikeuskirjallisuudessa Dan Frände on kuitenkin katsonut, että matkustuskielto voidaan määrätä myös syytä epäillä perusteella, koska matkustuskielto on lievempi pakkokeino kuin pidättäminen ja vangitseminen.¹²⁶ PKL 5:1.2:n mukaan alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta ei voida määrätä matkustuskieltoon.

Matkustuskieltopäätöksessä on otettava huomioon myös PKL 1:2 §:n mukainen suhteellisuusperiaate sekä epäillyn henkilökohtaiset olosuhteet. Tuomioistuimen määräämä matkustuskielto voisi periaatteessa

¹²⁵ Helminen ym. 2014 s. 948 - 949

¹²⁶ Frände, 2009 s. 99

täyttää kaikki vangitsemisen edellytykset, mutta kohtuullisen vuoksi tuomioistuimien voi kuitenkin päätyä määräämään vain matkustuskiellon. Epäillyn henkilökohtaisissa olosuhteissa voidaan ottaa huomioon esimerkiksi epäillyn perhe tai se seikka, onko epäillyllä vakituista asuntoa, mihin matkustuskiellon voi määrätä.

3.8.3. Matkustuskiellon voimassaolo

Muiden pakkokeinojen tavoin matkustuskiellon on oltava pakkokeinolain periaatteiden mukainen ja se on kumottava heti, jos matkustuskiellon edellytykset eivät ole enää voimassa. PKL 5:9 §:n mukaan matkustuskielto, joka on määrätty ennen syytteen nostamista, on voimassa pääkäsittelyyn asti ellei toisin määrätä. PKL 5:8.2:n mukaan syyte on kuitenkin nostettava 60 päivän kuluessa matkustuskiellon määräämisestä. Jos syyttäjä ehditään nostaa syytettä tässä määräajassa, voi pidättämiseen oikeutettu virkamies hakea tuomioistuimelta matkustuskieltoon pidennystä viimeistään viikkoa ennen määräajan päättymistä. Jotta matkustuskieltoon määrätty henkilö ei joutuisi olemaan pakkokeinon kohteena kohtuuttoman pitkään, on rikosasian pääkäsittely tällaisessa asiassa käsiteltävä kahden viikon kuluessa syytteen nostamisesta.¹²⁷

3.8.4. Päätös matkustuskiellosta

PKL 5:2 §:ssä säädetään matkustuskiellon sisällöstä. Lainkohdassa mainitaan eri velvoitteita, joista vähintään yksi on oltava matkustuskieltopäätöksessä. Usein kuitenkin useammasta kohdasta määrätään päätöksessä.

Pakkokeinolaki 5 luku 2 § Matkustuskiellon sisältö

¹²⁷ Frände ym. 2017 s. 906

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan kieltoon määrätty velvoittaa:

- 1) pysymään päätöksessä mainitulla paikkakunnalla tai alueella;*
- 2) pysymään poissa tietyltä päätöksessä mainitulta alueelta tai olemaan liikkumatta siellä;*
- 3) olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan;*
- 4) ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille tai Rajavartiolaitokselle;*
- 5) oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan;*
- 6) olemaan ottamatta yhteyttä 1 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön; tai*
- 7) luovuttamaan passinsa ja matkustusasiakirjaksi hyväksyttävän henkilökorttinsa poliisille tai Rajavartiolaitokselle.*

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan kuitenkin antaa lupa poistua siinä määrättyltä paikkakunnalta tai alueelta työssäkäyntiä varten tai muusta siihen rinnastettavasta syystä.

Matkustuskieltopäätöksessä yleisimpänä velvoitteena on kohdan 1 mukainen määräys pysyä tietyllä paikkakunnalla tai alueella. Tässä paikkakunnalla tarkoitetaan jotakin tiettyä kuntaa ja alueella voidaan tarkoittaa esimerkiksi tiettyä osaa kunnasta tai useamman kunnan aluetta. Kunta tai alue on määriteltävä riittävän tarkasti, jotta matkustuskieltoon määrätty henkilö pystyy noudattamaan määräystä.¹²⁸ Alueeksi määrätään yleensä se paikkakunta, missä henkilöllä on kotipaikka, mutta hallituksen esityksen perustelujen mukaan se voi olla myös jokin toinen paikkakunta. Paikkakuntaa määrätessä täytyy ottaa huomioon kuitenkin kohtuusnäkökulmat ja muut pakkokeinojen periaatteet, kuten vähimmän

¹²⁸ Helminen ym. 2014 s. 951

haitan periaate. Matkustuskieltopäätöksellä henkilöä ei voi asumaan esimerkiksi asunnottomana ja hänen työ- ja yksityiselämänsä täytyy ottaa huomioon.¹²⁹

2. Kohdan mukaan matkustuskieltopäätöksessä myös voidaan kieltää oleskelu tietyllä alueella. Tällaisen kiellon tarkoituksena voi olla pyrkimys estää henkilöä menemästä paikkoihin, jossa hän voisi helposti sortua jatkamaan rikollista toimintaa. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä 2003:128 tällainen matkustuskielto on määrätty luontoaktivistille, joka toiminnallaan esti metsähakkuutöiden suorittamisen Suomussalmen Housuvaarassa. Matkustuskielto oli alemmissa oikeusasteissa määrätty koskemaan myös lähikuntia, missä oli tarkoitus suorittaa metsähakkuutöitä myöhemmin. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan, että matkustuskiellon määrääminen Suomussalmen kunnan alueelle oli lain mukaiset perusteet, mutta matkustuskieltoa ei olisi voinut määrätä myös naapurikuntiin. (ään.)¹³⁰

3. Kohdan mukainen määräys olla tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan on hyvin yleinen matkustuskieltopäätöksissä. Lähes kaikissa matkustuskieltopäätöksissä määrätään, että matkustuskieltoon määrätyn tulee olla yöaikaan (klo 22-07 tai vastaava) tavattavissa matkustuskieltopäätöksessä ilmenevässä osoitteessa. Työpaikan suhteen mahdollinen valvonta on noudatettava hienotunteisuusperiaatteen mukaisesti.¹³¹

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan määrätä henkilö ilmoittautumaan henkilökohtaisesti poliisilaitoksella tiettyinä viikonpäivinä. Ilmoittautumisaikojen tiheys arvioidaan tapauskohtaisesti. Normaalisti ilmoittautumisia on 1-3 viikossa. Ilmoittautumistiheydessä täytyy ottaa huomioon suhteellisuusperiaate.

¹²⁹ HE 14/1985 vp s. 59

¹³⁰ KKO 2003:128

¹³¹ Helminen ym. 2014 s. 952

Jos matkustuskieltoon määrätty henkilö on esimerkiksi lastensuojelulaitoksessa, sairaalassa tai muussa laitoshoidossa, voidaan hänet velvoittamaa oleskelemaan kyseisessä paikassa myös matkustuskieltoaikana. Tällä tavoin minimoidaan henkilön vartioinnista aiheutuvat kustannukset ja turvataan matkustuskieltoon määrätyn hoidon saaminen. Matkustuskieltopäätöksellä henkilöä ei kuitenkaan voi velvoittaa olemaan sairaalassa pidempään, kun hänen siellä terveydentilansa huomioon ottaen joutuisi muuten olemaan vaan matkustuskieltopäätöstä täytyy muuttaa hoidon päättymisen jälkeen.¹³²

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan määrätä myös kohdan 6 mukainen yhteydenpitokiello johonkin henkilöön. Yhteydenpitokiellon tarkoituksena on asian selvittämisen vaikeuttamisen estäminen. Kysymyksessä on siis jälkienpeittämisvaaran torjuminen. Matkustuskieltopäätöksessä tulee mainita ne henkilöt, joihin kiellon kohteena oleva henkilö ei saa olla yhteydessä ja kiello käsittää kaikki yhteydenpitotavat. Kielto määräys on samantyyppinen kuin lähestymiskiello, mutta matkustuskiello määrätään yleensä lyhyemmäksi ajaksi ja pääpaino on tutkinnan turvaamisessa sekä henkilön liikkumisen kontrolloinnissa, kun taas lähestymiskiellossa tarkoitus on suojella henkilöä, jota kielloon määrätty ei saa lähestyä.¹³³

Viimeisen kohdan mukaan matkustuskielloon määrätty henkilö voidaan velvoittaa luovuttamaan passinsa ja muut matka-asiakirjat viranomaisen haltuun. Tällä voidaan estää henkilön pakeneminen ulkomaille. PKL 5:3 §:n mukaan matkustuskielloon määrättylle henkilölle ei myöskään saa myöntää passia tai muuta matkustusasiakirjaa, jos se voisi vaarantaa matkustuskiellon tarkoituksen. Passin myöntäminen on poliisin harkinnassa oleva asia. Yleensä poliisi tiedustelee asian tutkinnanjohtajalta, voiko matkustuskielloon määrättylle henkilölle myöntää passia.

¹³² Helminen ym. 2014 s. 952

¹³³ Helminen ym. 2014 s. 953

PKL 5:5 §:n mukaan matkustuskiellosta on tehtävä kirjallinen päätös, jonka jäljennös on annettava kieltoon määrätylle. Matkustuskieltopäätöksestä tulee käydä ilmi rikos, jonka vuoksi kielto on määrätty, kiellon peruste ja sisältö, voimassaoloaika, seuraamukset rikkomisesta sekä muutoksenhakuohje.

PKL 5:10 §:n säädetään matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksista. Jos matkustuskieltoon määrätty henkilö rikkoo kieltoa, pakenee tai valmistelee pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa, on hänet mahdollista pidättää ja vangita. Myös hänelle mahdollisesti tuomittu ehdoton vankeusrangaistus voidaan laittaa tässä yhteydessä täytäntöön. Pakkokeinolaissa ei ole säädelty matkustuskiellon rikkomiselle mitään todennäköisyysporrastusta, mutta käytännössä pienien rikkomusten kohdalla poliisin tekemä puhuttelu usein riittää. Jos matkustuskieltoon määrätty henkilö ei korjaa käytöstään matkustuskiellon mukaiseksi, seuraamuksena on väistämättä kovempien pakkokeinojen käyttö.

3.8.5. Päättävä elin ja käsittely

Rikoksen esitutkintavaiheessa matkustuskieltopäätöksen voi tehdä pidättämiseen oikeutettu virkamies ilmoitettuaan asiasta syyttäjälle. Syyttäjä voi niin halutessaan ottaa matkustuskieltoa koskevan asian omaan käsittelyynsä. Esitutinnan päätyttyä ja asian siirryttyä syyteharkintaan, matkustuskiellosta voi päättää syyttäjä. Asia siirtyy tuomioistuimen päätettäväksi sen jälkeen, kun syyttäjä on nostanut asiassa syyteen. Jos asiassa on kuitenkin vaadittu epäillyn henkilön vangitsemista, päättää käräjäoikeus matkustuskiellosta myös ennen syyteen nostamista. Vangitsemisvaatimusta käsiteltäessä tuomioistuin voi omasta aloitteestaan päättää määrätä henkilön matkustuskieltoon vangitsemisen sijaan.¹³⁴ Tuomioistuin voi esimerkiksi arvioida, että vangitseminen tai vangittuna

¹³⁴ Frände ym. 2017 s. 906

pitäminen on kohtuutonta, mutta vapaaksi päästäminen ei vielä tule kysymykseen, joten valitaan lievempi pakkokeino vangitsemisen sijaan.

Ennen matkustuskieltopäätöksen tekemistä on virkamiehen tai tuomioistuimen aina kuultava sitä henkilöä, jonka matkustuskieltoa koskevaa asiaa käsitellään. Ehdon asettamista varten on selvitettävä henkilön asuinpaikka, perheolot sekä työpaikan tai vastaavan tilanne ja matkustuskiellon sisältö tulee pyrkiä määräämään nämä seikat huomioon ottaen. Epäilyllä on aina oikeus käyttää asiassa avustajaa ja alaikäisen huoltajille tai edunvalvojalle on varattava tilaisuus olla läsnä käsittelyssä.¹³⁵

Jos matkustuskieltoon määrätty henkilö rikkoo matkustuskiellon määräyksiä, pakenee tai valmistelee pakenemista, voidaan hänet PKL 5:10 §:n mukaan pidättää ja vangita. Jos hänelle tuomittu ehdoton vankeusrangaistus on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi, voidaan se panna heti täytäntöön.

3.8.6. Poikkeuslupa, muuttaminen ja kumoaminen

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan antaa lupa poistua määrätyltä alueelta esimerkiksi työmatkan tai muun vastaavan asian vuoksi tai pidättämiseen oikeutettu viranomainen voi antaa perustellusta syystä poikkeusluvan vähäiseen kiellosta poikkeamiseen. Tällaiset syyt voivat liittyä esimerkiksi työhön tai perhe-elämään. Poikkeusluvan myöntämistä koskeva asia on mahdollista saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi, jos pidättämiseen oikeutettu virkamies ei suostu myöntämään poikkeuslupaa. Tällä on haluttu turvata kieltoon määrätyn oikeusturvaa.¹³⁶

PKL 5:7 §:n mukaan matkustuskieltopäätöstä on mahdollista muuttaa tärkeästä syystä tai muuttuneiden olosuhteiden vuoksi. Tällainen

¹³⁵ Helminen ym. 2014 s. 959

¹³⁶ HE 222/2010 vp s. 265

syy voi olla esimerkiksi matkustuskieltopäätökseen merkityn osoitteen muuttaminen toiseksi matkustuskieltoon määrätyn henkilön muuton vuoksi. Hallituksen esityksen mukaan matkustuskieltoa voidaan muun muassa muuttaa lievemmäksi laajentamalla aluetta, jolla kieltoon määrätty saa olla tai ankarammaksi lisäämällä viikoittaisia ilmoittautumiskertoja poliisille. Matkustuskieltoon voidaan myös lisätä kokonaan uusi velvoite.¹³⁷

PKL 5:8 §:n mukaan matkustuskiellon voi kumota kokonaan tai osittain. Kumoaminen on mahdollista heti, kun edellytyksiä matkustuskiellon voimassa pitämiseen ei enää kyseisessä muodossa ole. Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi kumota itse antamansa matkustuskiellon keskusteltuaan asiasta syyttäjän kanssa ja syyttäjä voi kumota itse tekemänsä matkustuskieltopäätöksen. Tällä hetkellä tuomioistuimen päättämän matkustuskiellon kumoamisesta voi päättää vain tuomioistuin, mutta 1.1.2019 lähtien myös pidättämiseen oikeutettu virkamies voi tehdä päätöksen matkustuskiellon kumoamisesta kokonaan tai osittain.

3.8.7. Muutoksenhaku

Matkustuskieltoon määrätty henkilö voi saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi matkustuskieltopäätöksen, jonka on tehnyt pidättämiseen oikeutettu virkamies tai syyttäjä. Samoin voidaan toimia, jos toinen edellä mainituista virkamiehistä kieltäytyy myöntämästä poikkeuslupaa matkustuskieltoon.

Tuomioistuimen määräämästä matkustuskiellosta ei ole mahdollista valittaa vaan muutoksenhakutienä toimii kantelu. Matkustuskieltopäätöksestä voi kannella kieltoon määrätty tai pidättämiseen oikeutettu virkamies. Kantelulla asia saatetaan ylemmän oikeusasteen käsiteltäväksi, joka käsittelee asian pikaisella aikataululla. Kanteluprosessi on samanlainen kuin kantelu vangitsemisasiassa.¹³⁸

¹³⁷ HE 222/2010 vp s. 265

¹³⁸ Helminen ym. 2014 s. 964

3.9. Tulevaisuuden näkymiä

3.9.1. Yleistä

Suomessa tulee voimaan uutta pakkokeinoiniin liittyvää lainsäädäntöä 1.1.2019. Hallituksen esityksessä HE 252/2016 vp pakkokeinolainsäädäntöön ehdotetaan lisäyksenä tehostettu matkustuskielto sekä tutkinta-aresti. Molemmissa pakkokeinoissa tullaan käyttämään teknisin välinein tapahtuvaa valvontaa, jonka avulla henkilön sijaintia voidaan seurata etänä.

Tehostettu matkustuskielto tulee kysymykseen silloin, kun matkustuskielto katsotaan yksin riittämättömäksi pakkokeinoksi ja muut matkustuskiellon edellytykset täytyvät. Tuomioistuimien voi määrätä henkilön tutkinta-arestiin silloin, kun hänet on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, mutta vangitseminen tai vangittuna pitäminen katsotaan kohtuuttomaksi pakkokeinoksi.

HE 252/2016 vp koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä 10/2017 vp, lakivaliokunta suhtautuu positiivisesti siihen, että uusilla pakkokeinolla voitaisiin vähentää tutkintavankeuden käyttöä.¹³⁹

3.9.2. Tehostettu matkustuskielto

**Pakkokeinolaki 5 luku 1 a § Tehostetun matkustuskiellon edellytykset
(101/2018, HE 252/2016)
(voimaan 1.1.2019)**

Jos tuomioistuin vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään katsoo, että matkustuskielto on riittämätön pakkokeino 1 §:n 1 momentissa tarkoitetun vaaran torjumiseksi, tuomioistuin voi vangitsemisen sijasta määrätä tutkintavangin tai vangittavaksi vaaditun 2 luvun 12 d §:ssä

¹³⁹ LaVM 10/2017 vp s. 3

tarkoitettulla tavalla teknisin välinein valvottuun tehostettuun matkustuskieltoon.

Tehostetun matkustuskiellon määräämisen edellytyksenä on lisäksi, että:

1) rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta;

2) vangittavaksi vaadittu tai tutkintavanki suostuu matkustuskiellon toimeenpanoon tehostettuna ja sitoutuu noudattamaan matkustuskieltopäätöksessä asetettavia velvollisuuksia;

3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa hänelle asetettavia velvollisuuksia.

Harkitessaan tehostetun matkustuskiellon määräämistä tuomioistuimen on otettava huomioon vangitsemisvaatimuksen tai vangitsemisen uudelleen käsittelyn yhteydessä esitetty selvitys:

1) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisista olosuhteista ja muista vastaavista seikoista;

2) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta tehostetun matkustuskiellon toimeenpanoon;

3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella.

Tehostetun matkustuskiellon sisältö on pääpiirteissään sama kuin matkustuskiellon sisältö. Tehostettua matkustuskieltoa tullaan käyttämään ennen, kuin tuomioistuin on antanut rikosasiassa tuomionsa. Tehostetussa matkustuskiellossa kieltoon määrätyn henkilön liikkeitä voidaan tarkkailla teknisellä valvonnalla eli seurantapannalla. Matkustuskiellosta poiketen

tehostetun matkustuskiellon voi määrätä vain tuomioistuin. Hallituksen esityksen mukaan tehostetun matkustuskiellon tulee olla toissijainen verrattuna PKL 5:1:ssä tarkoitettuun matkustuskieltoon.¹⁴⁰

Tehostettu matkustuskielto voidaan määrätä vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevan asian yhteydessä, jos tuomioistuin pitää vangitsemista liian ankarana, mutta matkustuskieltoa riittämättömänä pakkokeinona. Tehostettu matkustuskielto voidaan määrätä vain vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin suostumuksella ja jos hän sitoutuu noudattamaan hänelle asetettavia velvollisuuksia. Tämän lisäksi tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn henkilökohtaiset olosuhteet ovat oltava sellaiset, että voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa velvollisuuksia eikä riko tehostettua matkustuskieltoa. Tuomioistuimen on otettava huomioon myös muut henkilön henkilökohtaiset olosuhteet, hänen asuntonsa soveltuvuus tehostetun matkustuskiellon toimeenpanoon sekä liikkumisen tarve asunnon ulkopuolella.

PKL 5:2 a,1:n mukaan tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn henkilön voidaan velvoittaa olemaan asunnossaan vähintään 12 tuntia ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa, josta suurin osa ajoittuu yöaikaan. Tästä voidaan kuitenkin poiketa, jos matkustuskieltoon määrätyn työ, opiskelu tai muu näihin rinnastettava seikka sitä vaatii.

3.9.3. Tutkinta-aresti

**Pakkokeinolaki 2 luku 12 a § Tutkinta-aresti
(101/2018, HE 252/2016)
(voimaan 1.1.2019)**

Vangitsemisen ja vangittuna pitämisen sijasta tuomittu voidaan 12 §:n 1 momentin 2 ja 3 kohdassa tarkoitetuissa tilanteissa määrätä tutkinta-arestiin, jos 5 luvun 1 §:ssä tarkoitettu matkustuskielto on riittämätön pakkokeino. Vapaana oleva vastaaja saadaan määrätä tutkinta-arestiin vain syyttäjän tai vastaajalle rangaistusta vaatineen

¹⁴⁰ HE 252/2016 vp s. 45

asianomistajan vaatimuksesta. Tuomioistuin saa omasta aloitteestaan määrätä vangitun tai vangittavaksi vaaditun vangitsemisen sijasta tutkinta-arestiin.

Tutkinta-arestiin määräämisen edellytyksenä on, että:

1) tuomittu suostuu tutkinta-arestin toimeenpanoon ja sitoutuu noudattamaan tutkinta-arestia koskevassa ratkaisussa asetettavia velvollisuuksia;

2) tuomitun henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että tuomittu noudattaa hänelle asetettuja velvollisuuksia.

Harkitessaan tutkinta-arestiin määräämistä tuomioistuimen on otettava huomioon asian käsittelyn yhteydessä esitetty selvitys:

1) tuomitun henkilökohtaisista olosuhteista ja muista vastaavista seikoista;

2) tuomitun asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta tutkinta-arestin toimeenpanoon;

3) tuomitun tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella.

Tutkinta-aresti toimeenpannaan tuomitun asunnossa tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa 12 d §:ssä tarkoitetulla tavalla valvottuna.

Tutkinta-arestista muutoksenhakutuomioistuimessa ja muutoksenhausta tutkinta-arestia koskevaan päätökseen säädetään 3 luvun 18 ja 19 §:ssä.

Hallituksen esityksen mukaan tutkinta-aresti tulisi kysymykseen aikaisintaan siinä vaiheessa, kun tuomioistuin antaa asiassa tuomionsa. Tuomioistuin voi vangitsemisen tai vangittuna pitämisen sijaan määrätä

henkilön tutkinta-arestiin, jolloin tuomittu veloitettaisiin, matkustuskiellon omaisesti, olemaan asunnossaan, hoitolaitoksessa tai muussa vastaavassa paikassa tiettyinä kellonaikoina. Tuomitun valvonta hoidetaan ensisijaisesti teknisellä valvonnalla, eli ranteeseen tai nilkkaan sijoitettavalla pannalla, jonka liikkeitä Rikosseuraamuslaitos pystyy jäljittämään. Tutkinta-arestia koskeva käsittely ajoitetaan rikosasian pääkäsittelyn seuraamuskeskusteluun ja lähtökohtaisesti vastaajan tehtäväksi tulee esittää sen käyttöä vangitsemisen sijaan. Tutkinta-aresti on lievempi pakkokeino kuin vangitseminen, mutta ankarampi kuin matkustuskielto.¹⁴¹

Tutkinta-arestin edellytysten mukaan tuomitun henkilön tulee antaa suostumuksensa tutkinta-arestin käyttämiseen ja sitoutua noudattamaan siihen liittyviä velvollisuuksia. Lisäksi tuomitun henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen täytyy olla soveltuvaisia siihen, että tutkinta-aresti tulee toimimaan ja tuomitulla on edellytykset noudattaa tutkinta-arestin velvollisuuksia. Tuomioistuimen täytyy ottaa lisäksi huomioon tuomitun henkilökohtaiset olosuhteet, asunnon tai muun vastaavan soveltuvuus tutkinta-arestin käyttämiseen sekä tuomitun tarpeet liikkua asunnon ulkopuolella esimerkiksi töissä, koulussa tai kaupassa. Pakkokeinon käytössä tulee ottaa huomioon myös vähimmän haitan periaate ja kohtuullisuus sekä muut pakkokeinojen periaatteet.

Tutkinta-arestissa tuomittu henkilö veloitetaan olemaan asunnossaan vähintään 12 tuntia ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa siten, että suurin osa tästä ajasta ajoittuu pääsääntöisesti yöaikaan. Läsnaoloa koskeviin tuntimääriin voidaan tehdä poikkeuksia työn, opiskelun tai muun vastaavan syyn nojalla. Muutoin tutkinta-arestin sisältö on pitkälti samankaltainen kuin matkustuskiellon sisältö ja tutkinta-arestiin määrätylle voidaan määrätä samanlaisia määräyksiä tai kieltoja, kuin matkustuskiellossa.

¹⁴¹ HE 252/2016 vp s. 37

3.9.4 Velvollisuuksien rikkominen

Rikosseuraamuslaitos valvoo tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin ehtojen noudattamista. Jos Rikosseuraamuslaitos havaitsee ehtojen lievää rikkomista, voidaan tutkinta-arestiin määrätylle henkilölle antaa PKL 2:12i.1:n mukainen kirjallinen varoitus. Jos arestiin määrätty henkilö ei korjaa toimintaansa, muulla tavoin rikkoo velvollisuuksiaan törkeästi, jatkaa rikollista toimintaa tai pakenee tai valmistelee pakenemistaan, voi Rikosseuraamuslaitos ilmoittaa asiasta poliisille ja syyttäjälle, jonka jälkeen tutkinta-arestiin määrätty henkilö saadaan pidättää ja vangita. Mahdollinen lainvoimainen ehdoton tuomio voidaan myös tässä tapauksessa määrätä täytäntöön pantavaksi.

Tehostetun matkustuskiellon osalta velvollisuuksien rikkominen johtaa pidättämiseen ja vangitsemiseen ja mahdolliseen lainvoimaisen tuomion täytäntöönpanoon samoin, kuten PKL 5:1 §:ssä kuvatun matkustuskiellon rikkominen.

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Pro gradu -tutkielmassani tavoitteenani oli tutkia vapautteen kohdistuvia pakkokeinoja ja vastata tutkimuskysymykseen, ”millä perusteilla valtio voi puuttua yksityisen henkilön vapauteen?” Tutkimukseni aikana perehdyin pakkokeinojen käytön periaatteisiin ja yleisiin säännöksiin, todennäköisyyden eri asteisiin, yleisiin ja erityisiin edellytyksiin sekä jokaiseen vapautteen kohdistuvaan pakkokeinoon erikseen.

Vapautteen kohdistuvilla pakkokeinoilla puututaan Perustuslain 2 luvun 7 §:n mukaiseen henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perustuslaki sallii näihin oikeushyviin puuttumisen vain laissa erikseen määritellyissä tilanteissa. Tästä johtuen vapautteen kohdistuvat pakkokeinot ja niiden käytön edellytykset on säännelty hyvin tarkasti pakkokeinolaissa.

Vapautteen kohdistuvassa pakkokeinossa täytyy aina ottaa huomioon edellytysten täyttymisen lisäksi myös kohtuusnäkökulmat ja muut periaatteet. Kokonaisuus muuttuu tämän paljon suuremmaksi, kuin mitä lakitekstistä lukemalla ensi alkuun voisi olettaa. Pakkokeinoista päättää tai ainakin toimeenpanee poliisiviranomainen, jonka täytyy tehdä pakkokeinojen käyttöä koskevat päätökset hyvin lyhyessä ajassa. Mielenkiintoista on, että ainakaan omiin korviini ei ole kantautunut paljon perusteltuja väitöksiä pakkokeinojen väärinkäytöstä.

Mielestäni todennäköisyysporrastus on myös mielenkiintoinen seikka. Laista ei löydy suoraan vastausta, milloin ”syytä epäillä” tai ”todennäköisin syin epäilty” kynnykset ylittyvät. Hallituksen esityksen perusteluissa todennäköisiin syihin on esitetty yli 50 prosentin varmuuden ylittymistä. Käytännössä tällainen matemaattinen arvio on erittäin vaikeaa sijoittaa yksittäiseen rikosjuttuun. Varsinkin, jos todennäköisyys epäillyn henkilön syyllistymisestä rikokseen on lähempänä 50 prosenttia kuin 100 prosenttia. Mielestäni Halijoki oli tiivistänyt nämä todennäköiskynnysten ylittymiset hyvin sanoin. Todennäköisyysporrastus lienee sellainen asia,

jonka oppii parhaiten työskentelemällä pakkokeinojen parissa, jolloin itse voi vertailla eri tapauksia ja niiden näyttö- ja todennäköisyyskynnyksiä.

Uusien pakkokeinojen, tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin, osalta odotan hiukan jännittyneenä, miten järjestelmä tulee toimimaan. Jos Rikosseuraamuslaitos pystyy elektronisesti valvomaan reaaliajassa ja jälkeinpäin, missä henkilö on liikkunut, tämä mitä todennäköisimmin tulee lisäämään matkustuskiellon ja arestin rikkomisia, jotka puolestaan lisäävät pakkokeinokäsittelyjä käräjäoikeuksissa. Poliisin voimavarat eivät todennäköisesti riitä siihen, että he joka yö kävisivät tarkkailemassa matkustuskieltoon määrätyn ikkunan takana, että onhan hän kotona. Hiukan pessimistisesti oletan, että ainakin osa nykyiseen matkustuskieltoon määrätystä rikkoo kiellon määräyksiä ainakin jossakin vaiheessa. Elektronisella tarkkailulla joka rike jää muistiin ja siitä voi tulla seuraamuksia. Toisaalta seurantapanta nilkassa voi muistuttaa matkustuskieltoon määrättyjä noudattamaan määräyksiä paremmin. Epäilen, että uusien matkustuskieltojen käyttäminen tulee alkuvaiheessa aiheuttamaan hieman hankaluuksia niin kieltoon määrättyissä, rikosseuraamuslaitoksessa ja tuomioistuimissa, mutta pienen siirtymäajan jälkeen ne voivat osoittautua hyvinkin tehokkaiksi pakkokeinoiksi. Ainakin tutkinta-aresti tulee mitä todennäköisemmin vähentämään hovioikeusvaihetta odottavia tutkintavankeja.

Mitä tulee sitten tutkimuskysymykseen. Mielestäni vapauteen kohdistuvat pakkokeinot on säädetty Suomessa hyvin. Edellytykset on määriteltä selkeästi rikoksesta säädettyjen rangaistusten mukaan. Törkeämissä rikoksissa pakkokeinojen käyttöä ei tarvitse perustella niin paljon, koska rikoksen törkeys lähtökohtaisesti tuo mukanaan paonvaaran tai jälkienpeittämisvaaran. Lievempien rikosten kohdalla täytyy asiassa esittää myös lisänäyttöä vaaran olemassa olosta. Todennäköisyysporrastus antaa viranomaisille ja tuomioistuimille mutta myös rikoksesta epäillylle ja hänen avustajalleen sopivasti tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle. Pakkokeinojen kohteen oikeusturvaa silmällä pitäen on myös säädetty, että päätökset on mahdollista saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi tai kannella päätöksistä ylemmälle oikeusasteelle, joka käsittelee asiat pikaisella

aikataululla. Vapauteen kohdistuvan pakkokeinojen käytössä aina kuullaan epäiltyä ennen pakkokeinon määräämistä. Tällöin voidaan ottaa huomioon myös kohtuusnäkökulmat. Tämä osaltaan vähentää pakkokeinojen väärinkäytöksiä ja mielivaltaisuutta. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on joissakin ratkaisuisaan katsonut, että vangittuna pitäminen pelkästään paonvaaran vuoksi ei tulisi olla sallittua. Suomen nykyisessä oikeusjärjestelmässä vangitulta ei voida kuitenkaan pyytää mitään takeita tai takuita sitä vastaan, että hän sitoutuu saapumaan paikalle, jos hänet päästetään vapaaksi. Mielestäni tällainen ajatus ei muutenkaan istu kovin hyvin suomalaisen kansalaisen ajattelumalliin. Toisaalta rahallisten takuiden vaatiminen vapauttamista vastaan voisi olla yhdenvertaisuusperiaatteen vastaista, koska köyhemmillä tutkintavangeilla ei siihen käytännössä olisi mahdollisuutta.

Henkilön vapaus on perustuslain suojaama oikeushyve, mutta perustuslain mukaan tästä on mahdollista myös poiketa pakkokeinolain mukaisissa tapauksissa. Pakkokeinoja käytetään pääsääntöisesti ennen tuomion antamista, joten jokaisessa tapauksessa on tutkittava tarkoin, onko pakkokeinon edellytykset olemassa. Suomen lainsäädännössä pakkokeinolain periaatteet, kontradiktorisuus ja muutoksenhakukeinot takaavat rikoksesta epäillylle ja pakkokeinojen kohteelle oikeudenmukaisen menettelyn myös vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen osalta.

Pro Gradu työni lopuksi haluan kiittää opiskelukavereitani mukavista opiskeluvuosista sekä oikeustieteellistä tiedekuntaa, opettajia ja henkilökuntaa laadukkaasta opetuksesta.

Erityiset kiitokset haluan esittää vanhemmilleni Karille ja Tarjalle sekä siskoilleni Ingalle ja Caritalle heidän tuestaan opiskeluvuosieni aikana.